

László erdélyi vajda.

(1291—1315.)

Rajzok Erdély multjából a középkorban.

I.

Az erdélyrészi történetek aranyszegélyes, habár nem ritkán vérrel irt lapjairól a XIII. század végén s a XIV. elején két férfiú neve tűnik ki: Péter erdélyi püspöké és László erdélyi vajdáé.

Sötét felhők tornyosultak hazánk egén a tatárjárás után is attól fogva, hogy V. István ifjabb király s az erdélyi részek fejlődeme pártot ütött atyja ellen, mindaddig, míg I. Károly király kedves erdélyi vajdája, Széchényi Tamás hosszú küzdelmek után helyre állította a törvényes állapotot.¹⁾

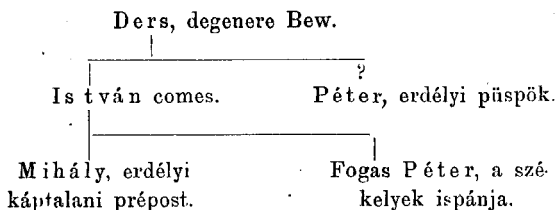
Mégis, hogy a zivatar nem pusztított oly végzetesen az erdélyi részekben, mint — teszem — Felső-Magyarországon, a Duna-Tisza közén, Dunán túl és Horvátországban, hol a Német-Ujváriak, Csák Máté és czimboráik zsarnokilag, sokszor eszeveszetten dúltak; hogy Erdély aránylag békésebb napokat látott: azt főleg Péter püspök bölcsességének, melylyel László vajdát is mérsékelte, kell betudnunk.

¹⁾ Erdélyi ember, Kolosvári János mester 1321. július 3-dikán ezeket mondja: „Multo tempore malignorum iniquitas praevaluit; videlicet tam invasio tartarorum, quam etiam tyrannorum terrae oppressio adeo, quod nullus uti potuit suo iure, nec etiam aliquis propter viarum discrimina et statum regni intranquillum audentius suam requirere potuit libertatem. Qui status intranquillus cum per divinam gratiam et per illustrissimi domini Caroli regis Ungariae industriam iam in melius est conversus, ita ut viarum discriminibus et tyrannorum oppressionibus per eundem iam cessantibus et repulsis, libere pateat culibet aquisitio sui iuris.“ (Fejér, CD. VIII/VII, 133.)

Péter püspök eredetére, úgy tetszik nekem, dunántuli ember, a Bő (Bew) nemzetség tagja volt.¹⁾ 1266-ban, mint V. István ifjabb király, erdélyi fejedelem s a kúnok ura alkanczellárját találjuk, mely fontos állásra később is megvallott készültsége, a jogban jártassága tette alkalmassá. E viszontagságos időben hiven szolgálta urát, miről számos, általa jegyzett okirat tanuskodik. Ezek egyikén azonban, talán az utolsón, melyet 1270-ben ő adott ki, már választott erdélyi püspöknek is nevezi magát.²⁾ Ezen oklevél, noha napos kelettel nincs ellátva, 1270. évi május hava előtt adatott ki, minthogy május elején már Benedek, a szebeni prépost viseli az alkanczellári hivatalt V. Istvánnál.³⁾ Péter megerősítése és fölszentelése elég gyorsan történt, mivel mintegy hat hét mulva, 1270. június 13-án utolsó helyen ugyan, de az ország megyés püspökei közt foglal helyet,⁴⁾ melyet 1307. évi november 27-én történt haláláig, tehát csaknem harmincznyolcz éven át jelesen betöltött.

Történeti adataink tanúságot tesznek hűségéről az egyház, haza és király iránt. Meg is szenvedett mind a háromért. IV. László király, jóllehet előbb kiváló hűségét és jeles szolgálatait fönnen magasztalá, utóbb minden jószágától megfosztotta, a miért a szentszék rendeltére elfogatta a Kún Arbuszt és két unokaöccsét, a király rokonait, valamint Majos vajdát, kik a könnyelmű László tanácsadói valának.⁵⁾ Aztán meg Gergely, választott esztergomi érsek — megfélekedzvéen a keresztény szeretetről és baráti jóindulatról, melylyel Péter püspök az érsek javát kereste; a fáradságról, melylyel a békét föntartani

¹⁾ E következtetésre az Árpádkori új Okmánytár egyik oklevele (XII. kötet 557. lap) tanulmányozásából jutottam. E szerint, ha nem csalódom, Péter püspök leszármazását e képletben adhatom:

²⁾ Hazai Okmt. VI, 143. 167.

³⁾ Árpád-házi új Okmt. VIII, 297. — Fejér, CD. V/I, 20.

⁴⁾ Fejér, CD. VII/II, 16.

⁵⁾ Fontes rerum Austriacarum, XV, 105. 140. 146.

iparkodott, — kiközösítette őt az egyházból, mert III. Endre király, szent István ivadéka ez utolsó arany gallyacskája oldalától nem akart eltérni. 1) Hasonló sors érte Vincze, kalocsai érsek részéről, midőn az ország főbbjeinek közös határozata ellen az Anjouk pártjára át lépni vonakodó László erdélyi vajdát védelmébe fogadta. 2) Hanem a meggondolatlanság, vak szenvedély és pártoskodás ellenében Péter püspök belátása, határozottsága és erélylyel párosult mérséklete mindenkoron győzedelmeskedett.

Legsajgóbb sebet vágta rajta lelki hivei, a hazájuk nyomorúságos viszonyai elől a vendégszerető magyar föld hálás térein megvelőzött és hatalmok érzetétől elkapatott szászok.

Az erdélyi szászok egy része, a szebeni és brassai esperesi kerületek közvetlenül az esztergami érsektől függtek, míg a többiek, kik — úgy lehet — később érkeztek az országba, az erdélyi püspök joghatósága alá tartoztak. Ez azon időben nem tett annyit, mint manap, midőn a hívek nem csupán lelki kegyelmet, de sokszor anyagi segítséget is várnak a püspöktől. Akkor több tagja volt a káptalanoknak és számos pap tartózkodott a főpapi székhelyeken, kik valaha mind a közösből, az egyház vagyonából közösen éltek, mint például jelenleg valamely nagy szerzetes ház tagjai. Megszűn-
vén a közös élet, a püspök ugyan kiadta a káptalant és a többi papokat illető részt, de ez aligha fődözte bőven és biztosan az egyes kanonokok és papok részben közös, részben külön háztartásait, mint-hogy az egyházi jövedelmek fő forrása a termés nagyságától függő tized volt. Szent-István erre alapította első sorban a magyar egyházak főtartását. Mennyit fizettek a szebeni és brassai kerületek e czímen az esztergami érseknek, nem tudjuk; de mivel az esztergami érsekek jobbmódú és távolabb eső urak is voltak, úgy véljük, szász alattasaiknak jobb dolguk vala, mint azon kerületeknek, melyek az erdélyi püspöknek, illetve kanonokjainak adóztak, kik — már a biztonság miatt is — nagy cselédséggel jártak szász kerületeikbe és szigorúan beszédtek illetményöket. E fizetség — minél inkább meghatalmasodtak, annál kevésbé volt inyökre a szászoknak; papjaik pedig nem hogy csitították, de izgatták a népet, melynek élén a vizaknai geréb, Alárd állott.

1) Ugyanott, 213. — 2) Beke, Az erdélyi káptalan levéltára, 58. sz.

A viszály folyvást mérgesedett, és Alárd kivégeztetésével lázadásá fajult, mely a magyarság, első sorban Péter püspök és káptalanja ellen fordult, minthogy a közvélemény szerint Péter püspök és három kanonokja voltak előmozdítói, intézői Alárd halálának. ¹⁾ János (Gán) a kivégzett Alárd fia összeszedte rokonait és barátait, kik alatt az összes százságot, nevezetesen a szebenieket kell értenünk. Ezek fegyveres kézzel, ördögös veszettséggel megrohanták egy vasárnapon, 1277. évi februárius 21-én Gyula-Fehérvárt; a székesegyházat fölgujtották, és az abba sereglett védtelen népet, férfiakat, asszonyokat, kétezer embernél többet, ²⁾ irgalmatlanul oda égették. Köztök, a megégettek közt valának a székesegyházi, ozdi és küküllői főesperesek, a gyulafehérvári kanonok-plébános számos más pappal és klerikussal egyetemben. A szentek ereklyéit, kereszteteket, kelyheket, papi ruhákat, az egyház minden díszét, könyveit s egyéb szent dolgokat, az összes kincstárt elrabolták, tisztátalan czélokra fordították, megszenteltségtelenítették; a káptalani levéltárt földúlták, a kiváltságleveleket széttépték. Sőt ezzel sem érvén be, a város és vidék számtalan lakóit, nevezetesen a püspöki birtokok telepéseit, kiket kézre keríthettek, leöldökölték, a többiek elzültek. ³⁾

Hasonló égbé kiáltó kihágás egy évvel előbb megtörtént ugyan Veszprémben is, ⁴⁾ azzal a különbséggel mégis, hogy a védtelen, ártatlan népet nem gyilkolták meg ily borzasztó számban; s azzal, hogy a rémtett elkövetői sem előbb, sem utóbb nem dicselkedtek vele, hogy ők a nyugati míveltség terjesztői, s e miatt lépten, nyomon üldözést kell szenvedniök. . . . ⁵⁾

IV. László király ez iszonyú rombolás után, mely a város környékét is pusztává tette, országgyűlést tartott a Rákoson, melyben az ország főpapjai, főurai, nemesei és kúnjai elvégezték, hogy azt, a

¹⁾ „Qui ipsam mortem procurauerunt“, mondja Bertold, a sebesi dékán. (Vatikáni magyar Okirattár I. sor. II. köt. 269. l.)

²⁾ „bene ad duo millia hominum utriusque sexus.“ V a t. O. I/II, 207.

³⁾ Fontes rer. Aust. XV, 127. 172.

⁴⁾ L. Trencsényi Csák Máté cz. művem 25. l.

⁵⁾ Egyébiránt saját papjaikkal se bántak különben a szászok. Az alsó-waldorfiak egymás után két plébánosukat s egy klerikusokat meggyilkolták a miért Péter püspök a waldorfiai papválasztó jogát felfüggesztvén, a besztiercei ispotályosok alá helyezé, hogy azok káplánja lássa el őket. (Fontes r-Austr. XV., 191.)

szentmiklósi birtokát ötven márkányi fölmentési díja fejében Péter püspöknek és egyházának adta. ¹⁾

II.

Ki volt a gyula-fehérvári egyház rombolásakor, 1277. februárius 22-én az erdélyi vajda, biztosan nem tudjuk. Ugy látszik Csák Máté, a Trencsényi nagybátyja. De volt legyen akárki, e borzasztó kihágás a kormány gyöngeségére vall. Az akkori főurak a magok hasznára, családjuk előmenetelére néztek inkább, mint a közjóra.

Gondoskodni kellett tehát Péter püspöknek arról, hogy hasonló botrányoknak, milyen a szászok lázadása volt, elejét vegye. Minthogy pedig sem a maga, sem a káptalanának ereje nem mérkőzhetett a szászokéval, ²⁾ oly vajdáról kelle gondoskodnia, kinek nem csupán tehetsége, de készsége is teljes mértékben meglegyen arra, hogy az egyházat megvédelmezze, vele egy akaraton járjon; hogy az egyházi és világi hatalom jó egyetértésben közre működvén, az ország javát vállalva előmozdítsák, s a magyarságot megvédelmezzék.

Ily alkalmas egyénül találta saját rokonát Lászlót, úgy tetszik, ugyanazt, ki már 1288-ban, mint a Borsa nemzetségbeli Loránt erdélyi vajda és szolnoki ispán helyettese, alvajdája dicséretes erélylyel megvédte a püspökség érdekeit. ³⁾

László vajda szintén dunántuli ember volt, Gyula bán fia a Kálán (Keán, Kán) nemzetségből, ⁴⁾ mely eredetét a Kölcseyek nemzetségével együtt a hétvezérek egyikeig, Óndig, Ete atyjáig vitte föl. ⁵⁾

Mikor lett László erdélyi vajdává, pontosan meghatározni bajos.

¹⁾ Fontes rer. Austr. XV, 139. 142. 170. — A szerződések, melyeket Péter püspök János (filius Tynonis, de civitate Adeodati, Tata?) kőfaragóval, Krakai Szifrid, Fehérvári Jakab, Orbói Herbert és Kelneki Henc ácsokkal temploma helyreállítására végett kötött, azon kori művelődési történetünk érdekes adatai.

²⁾ „homines de Cibinio habent ibi tantam potentiam quod dictum capitulum (az erdélyi) non possit ipsis resistere.“ (Benedek csanádi püspök vallomása: V a t. O. I/II, 243.)

³⁾ Fejér, CD. V/III 434.

⁴⁾ Ha ugyan e három név alatt, mint gyanítom, ugyanegy nemzetség lappang. Mert bizonyosnak eddig csak annyit tartok, hogy László erdélyi vajda a Keán, másként Kán nemzetség tagja. L. Turul, IX, 105. kk.

⁵⁾ Béla király névtelen jegyzője. (M. Florianus. Fontes domest. II, 7.)

1291-ben Lászlónak híják az erdélyi vajdát. Se tőle nincs ugyan eddig közzétett kiadványunk, se királyi privilegium záradékában nem fordul elő neve; de helytartója Benedek ispán, ki magát „vices gerens Ladizlai vayovode Transylvani“ czímmel illeti, tesz bizonyosságot róla. Ezen alvajdának két oklevelét ismerjük, az egyik nap nélküli, a másik május 8. datummal van ellátva, ez utóbbit III. Endre király is átírta. ¹⁾ Sokáig azonban László ez alkalommal erdélyi vajda nem lehetett, minthogy 1291. márczius 12. még Loránt a vajda, és 1291. július 10-én már megint Loránt az erdélyi vajda. ²⁾

1292-ben, július 29-én újra előfordul a levélben, melylyel a magyar országgyűlés Morosini Albertnek, III. Endre király anyai nagybátyjának a magyar nemességet följánlotta László, erdélyi vajda. ³⁾ Vajdasága ez alkalommal is alig tarthatott egy évnél tovább, mint-hogy a következő 1293. év július hava 11-én meg Loránt az erdélyi vajda és szolnoki ispán. ⁴⁾

Három éven keresztül aztán hiányzanak hiteles adataink arra: ki volt az erdélyi vajda? És csak 1296. június 18-án kerül ismét szemeink elé az erdélyi káptalan levéltárában egy erdélyi vajda, kit Beke Antal, erdélyi káptalani apát-kanonok s a káptalani levéltár alapos ismerője, Lászlónak nevez, de — úgy tetszik — csak hozzávetőleg, minthogy pergamenre irt kiadványa kezdete homályos. ⁵⁾

Eddig tehát nincs biztos tudomásunk arról, ha vajjon az 1291. és 1292. évi László vajdák a mi vajdánk-e? Mert lehet Borsa László is, kit az erdélyi káptalan két, 1292. évi kiadvány egyszer László vajdának, másszor Borsa nemzetségbeli Lászlófia Lászlónak, volt erdélyi vajdának nevez. ⁶⁾ Biztos vagyok ugyan benne, hogy az erdélyi káptalannak ezen két kiadványa egyikében sem említik valóságos vajdául Borsa Lászlót. A kit leveleink a tatárjárás után egyszerűen vajdának neveznek, az csupán czímét viseli a vajdának. Mindamellet nem lehetlen, hogy 1291-, sőt 1292-ben Borsa

¹⁾ Beke, i. m. 31. 32. 34. sz. — Fejér, CD. VI/I. 163.

²⁾ Knauz, Monum. eccl. Strigon. II, 181. — Hazai Okmt. VII, 220.

³⁾ Fejér, CD. VII/IV, 502. — Ugyanott előfordul „Rolandus condam vajvoda“ is.

⁴⁾ Hazai Okmt. VII, 232.

⁵⁾ Beke, Az erd kptlan levéltára Gy.-Fehérvárt, 39. szám.

⁶⁾ Árpádk. uj Okmt. X., 83. 85.

László tényleges, valóságos vajda is volt. Ezt azonban nem tartom nagyon valószínűnek.

Ugy látom, ugyanis, hogy e László s e Loránt közt versengés van. Versengenek a vajdaságért, minthogy pedig az egyik versenytárs, Loránt, a Borsa nemzetségből való, nagyon nehezen hihetném el, hogy a másik versenytárs, László is ennek a nemzetségnek, mely az összetartás jeles példáját ismételve adta, tagja legyen. Hajlandóbb vagyok tehát azt hinni, hogy Borsa Loránt vetélytársa Kálán László, vagyis a mi szóbanforgó László vajdánk.

Biztosabb tudomásunk van arról, hogy Lászlónk az erdélyi vajdaságot és szolnoki ispánságot viselte 1297. április 21-én, június 12-én, 1299. szeptember 29., 1301. október 19-én és innen túl szakadatlanul 1315-ig, minthogy közben más erdélyi vajdáról nincs szó.¹⁾ Gyanítjuk mégis és nem alaptalanul, hogy Lászlónk, immár talán harmad ízben még 1294-ben került az erdélyi vajdai méltóságba. Gyanításunk alapja a következő:

Tudván tudjuk, hogy Borsa Loránt vajda és testvérei föllázadtak III. Endre király ellen. Endre király kénytelen volt általános fölkelést rendelni és országos hadat indítani ellenök. El is foglalta váraikat, nevezetesen Adorján várát Biharban és leromboltatta. A már leverte lázadásról III. Endre királynak 1294. szeptember 17-én kelt levele tesz először említést.²⁾

Mi idézte elő a Borsa testvérek lázadását, a király leveleiből nem értjük meg szabatosan. Említi ugyan a Borsa Tamás fiai kihágásait,³⁾ de hogy miben állottak e kihágások, és mi volt oka e kihágásoknak, nem említi. Mi azt véljük, e lázadásnak oka az volt, hogy III. Endre kitette Lorántot a vajdaságból; mert midőn Loránt 1294. évi május 23-án kelt levelében⁴⁾ egyszerűen „Nos Rolandus voyvodá“-nak és nem voyvoda Transilvanus és comes de Zonuk-nak czímezi magát, ez azt jelenti, hogy Loránt az időben már nem volt tényleges erdélyi vajda.

Hogy a lázadás leverése után a jószívű király nem bánt el teljes szigorral a lázadók ellen: tanuskodik erről a pécsi káptalan-

¹⁾ Fejér, CD VI/II, 100. 102. 322. — Árpádk. uj Okmt. V, 217. 219.

²⁾ Hazai Okmt. VI. 407.

³⁾ Árpádk. uj Okmt. X, 296. 369.

⁴⁾ Ugyanott, X, 153.

nak 1296. évi márczius havában kiállított levele, melyben „Lorandus voyvoda, filius Thome“ (tehát a Borsa) III. Endre király és anyja; Tommasina, Slavonia hercegnője előtt mint békebíró szerepel ¹⁾); 1296. április 18-án, mikoron III. Endre király a vásárhelyi vámot, melyet Loránt vajda elfoglalt vala, „auferendo ab eodem Rorando voyvoda“ Kalotai Jánosnak visszaadni rendeli, szintén él. Hanem már 1297-ben úgy beszél III. Endre Lorántról, mint a kit kivégeztett, mert fegyvert ragadott koronás királya személye ellen. ²⁾)

E merényletről nincs részletes tudósításunk. Okáról azonban fölvilágosít I. Károly király, midőn a Borsák érdemeül tudja be, hogy hivei voltak az országra való első belépésétől fogva; bátyjok Loránt vajda pedig iránta való hűségének és hű szolgálatainak lett áldozatja. ³⁾) Tehát Loránt vajda és testvérei nem tudták megemészteni lealáztatásokat; az Anjouk pártjára szegődtek, Loránt vajda pedig koronás királya élete ellen tört.

Azt véljük tehát, hogy III. Endre, midőn Lorántot az erdélyi vajdaságtól megfosztotta, helyébe azonnal László vajdát nevezte ki, kit az erdélyi püspök is pártolt. Lehet, hogy e kinevezés volt Loránt lázadásának oka; lehet, hogy következménye. Mivel közben 1293-tól 1297-ig más erdélyi vajdáról nem hallunk, misem áll fölvétünk útjában.

Mennyire válik be, a mit eddig (félünk: nagyon hosszadalmasan) előadtunk, történeti valóságnak, vagy csak valószínűségnek: bírálja el az olvasó. Annyi tény: Kálán László erdélyi vajda és szolnoki ispán urát, III. Endre királyt, ennek 1301. januárius 14-én bekövetkezett haláláig híven szolgálta; híven tartott Péter püspökhöz is, ki őt mindenkoron legkedvesebb atyafiának (frater) nevezte. De itt nem állott meg Péter püspök gondossága, hanem unokaöccsét Fogas Pétert a székelyek ispánjának tétette meg; ennek testvérét Mihályt pedig erdélyi székes-káptalani préposttá nevezte ki. ⁴⁾)

¹⁾ Ugyanott, 233. .

²⁾ Fejér, CD. VII/IV. 239.: „inde a tempore extirpacionis Rorandi infidelis.“

³⁾ Anjouk. Okmt. I, 132.

⁴⁾ Monnón előfordulnak a mondott minőségekben 1294. végén. (Árpád-k. új Okmt. XII. 557.) Fogas Pétert 1299. februárius 19-én így említi III. Endre király: „Magister Petrus, dictus Fogas, comes siculorum, frater venerabilis P(etri) Dei gracia episcopi Transylvani.“ (Árpád-k. új Okmt. V, 202.)

S ekként meg volt alapítva László vajdának, de Péter püspöknek is urasága az erdélyi részekben.

Hogy László vajda az Árpádház marja szakadtával nem fordult azonnal az Anjouk felé, azt az elmondottakból és alább elmondandókból joggal következtetjük. Szívében — úgy látszik — Péter püspökkel együtt a nemzeti párthoz húzott, mely II. Venczel cseh és lengyel király fiát szemelte ki Magyarország királyául. Az ország főpapjai, élőkön a kalocsai érsekkel csaknem mind, a leghatalmasabb főurak Trencsényi Csák Mátéval és Aba Amadé nádorral, a nemesek nagy részint a vitéz Demeter ispánnal, Buda városa birójával, Verner ispánnal és számos város polgárai Vencelt ohajtották királynak. László és Péter püspök nem szakadtak el az ország többségétől. Legalább nyoma ez elszakadásnak nem maradt; másrészt pedig a különczködés nem volt szokások. Ellenben arról se hallunk, hogy kitették volna magokat Cseh Venceléért, kivel — ezt hamar belátták mindnyájan — csehül járt az ország. Se Lászlót, se Pétert nem találjuk azon főpapok és főurak közt, kik Vencel elé mentek, koronázásán részt vettek; de azok közt sem, a kiket Vencel megjutalmazott.

S ha ebben nem vált külön László erdélyi vajda az ország egyéb hatalmas főuraitól, abban is velök tartott, az ország többi oligarchájával, hogy a királyi javakat és jövedelmeket hatalmasul lefoglalta. Biztosan tudjuk, hogy a radnai ezüst bányák, a besztercezi, szebeni és székely ispánságok, Deés, Kolozs és Szék városok kezén voltak,¹⁾ és hozzá vethetjük, hogy a mondottak a királyi javak felét ha kitették. Ezek mellett mások birtokai is kezére kerültek, még pedig nem jogos úton és módon. Kétségtelen, hogy László vajda Debreczeni Dózsa mester (utóbb nádor) aradmegyei Panad nevű birtokát, a Dénes fiainak: Tamásnak és Istvánnak (a későbbi székely ispánnak, a Bánffyak őseinek) szolnokmegyei birtokait: a láposi aranybányát, a kozári várat, Monostorszeget, Orbót, Bogátát és Mányát, nemkülönben a Szil nemzetség jóságait bitorolta.²⁾

Ellenben nem halljuk felőle, hogy kegyetlenkedett, embertelenkedett, mint ezt más, azonkori zsarnokokról nem ritkán olvassuk.

¹⁾ Vat. O. I/II, 375.

²⁾ Anjouk. Okmt. I, 380. 523. — Fejér, CD. VIII/I, 556.

III.

II. Vencel cseh és lengyel király értesülvén gyöngéden szeretett, egyetlen, mindenektől elhagyott fia szánandó helyzetéről, 1304. évi június havában hatalmas sereggel indult Magyarországra. Budára érkezvén, azon ohaját fejezé ki, hogy szeretné fiát teljes királyi díszben látni. S midőn ezen kívánságát teljesíték, fiát a koronával és egyéb királyi jelvényekkel együtt magáboz vette, s az országból, útjában mindenfelé rabolva és pusztítva, haza vonult Prágába.¹⁾

A cseh király ezen galád tettét megfenyítendők, a magyar főurak haddal támadtak ellene, és Pozsonyban összegyülekezvén 1304. augusztus 24-én szövetséget kötöttek e célból Albert római királlyal és fiával Rudolf osztrák és stájer herczeggel. A szövetségesek I. Károly király híveinek vallották magukat és fényes gyülekezetet alkottak. Köztök valának a főpapok nagy része, kiket már Boccasino Miklós pápai követ (1301—2.) megnyert számára. Péter erdélyi püspök se hiányzott. Továbbá számos, előkelő főúr: Ujlaki Ugrin, Amadé nádor, (Rátóti) Loránt nádor, Apor nádor, a Borsák, két (czimzetes) vajda is: Péter vajda és Lőrincz vajda; de László erdélyi vajdát hiába keressük az anjoupárti szövetkezetben.²⁾

Hogy e hadi vállalat a magyaroknak I. Károly király által fönnen magasztalt vitézsége mellett se sikerült, annak a németek ügyetlen késedelme, részben árulása volt az oka, mi által I. Károly király a legválságosabb helyzetbe jutott. Mert Cseh Venczel lemondott ugyan igényeiről a magyar koronára, a korona jelvényeket is átadta, de nem Károlynak, mint azt a pápa és római király ohajtá, hanem Ottó bajor herczegnek, kit a Német-Ujváriak vettek pártfogásuk alá, és nagy tevékenységet fejtettek ki, hogy fogadtatását lehetőleg fényessé tegyék.

Szerencséje volt Károlynak, hogy Tamás esztergami érseket nem hagyta el lelke. Hogy e veszedelmes új áramlatnak, ha lehet, elejét vegye, vagy legalább gátot vessen, s az anjoupárt megfogyatkozott híveibe új bátorságot öntsön; az Otto pártja leghatalmasbjaira, a Német-Ujváriakra merész csapást mért az érsek. Érseki székhelyéről, melyet a Német-Ujváriak tartottak elfoglalva, számúzve

¹⁾ Chronicon aulae regiae, Loserthnél 168. lap.

²⁾ Fejér, CD. VIII/I, 158. 160.

levén, prépostságában, Székesfehérvárt személyesen lépett föl a szószékre 1305. augusztus 2. és nagy közönség jelenlétében az egyházból kiközösítette Német-Ujvári Ivánt és Henriket, a miért Károly király iránt hűtelenek, az érseki javakat lefoglalva tartják és népét zsarnoki hatalommal vérig kinozzák; sőt birtokaikat is egyházi tilalom alá rekesztette, a sátánnak ajánlván őket.¹⁾

Váratlan ugyan nem lehetett a mennydörgés, minthogy az érsek kemény ítélete kimondása előtt ismételve levelek és ünnepélyes követségek által intette a tévelygőket; hatása mindamellett el nem maradt. Ottó koronázását (1305. december 6.) és bevonulását Budára, ha meg nem akadályozta is az érseki kiközösítés, annyira megdöbbsentette az érdekletteket, hogy teljes tanácstalanság állott be nálok. Senki se tudta, mit tegyen: Ottót pártolja-e tovább is, avagy visszatérjen Károly pártjára? Végre abban állapodtak meg az ország összes főurai (barones) és nemesei, hogy hagyják magától fejlődni a dolgot, és 1307. évi májusig semminemű actióba nem keverednek.²⁾

Vince, az ujonnan kinevezett kalocsai érsek, kire a pápa választása azért esett, hogy az Anjouk érdekeit mentül buzgóbban szolgálja, fényes hímet varrhatott esztergami kollégája merész tétéről, melyet ez azzal koszorúzott, hogy várát is visszafoglalta a Német Ujváriaktól.

A kalocsai érsek mintegy hagyományos vetélkedő társai voltak az esztergami érseknek, kiknek felsőbbségét csak félvállon tűrték, és folyton parításra törekedtek. Keresve keresett tehát Vince érsek méltó tárgyat, melyen ő is remekelhessen, nehogy az esztergami érsektől nagyon elmaradjon. Nem is kellett sokáig keresgélnie: ott volt egyházi tartományában László erdélyi vajda, ki a király javait szintén lefoglalva tartotta, I. Károlynak hűséget még nem esküdött s ennél fogva a pápai bulla értelmében rászolgált az egyházi fenyítékre. Rövid észszel³⁾ — mint az erdélyi püspök a pápához irt levelében kiméltlenül megjegyzi — neki is hajtattott az erdélyi vajdának, és V. Kelemen pápa levelére hivatkozva, sürgette Péter erdélyi püspököt, hogy a vajdát megátkozza és vármegyéit

¹⁾ Knauz, Monum eccl. Strigon. II, 550.

²⁾ Fejér, CD. VIII/I., 203.

³⁾ „quadam nocte levitate“.

egyházi tilalom alá vesse, azaz a nyilvános isteni tiszteletet és a szentségeknek kiszolgáltatását (a sürgős keresztség és utolsó kenet kivételével) egész Erdélyben eltiltsa.

Rémülve vette e rendeletnek hírét az erdélyi püspök. Hisz az ő kedves öcsse (*charissimus frater*) nem pendült egy híron az embertelen Német-Ujváriakkal, Isten egyházának rablóival! És legott elküldötte kancellárját, János küküllei főesperest a domokosiak helybeli (gyulafehérvári) perjeléhez, hogy föllebbezését a szent-székhez legkésőbb (1306.) október 3. napjáig fölterjeszse. 1)

E föllebbezésből értesülünk, hogy az ország világi urai jónak látták 1307. május 1-ig a semleget adni, sem Ottó, sem Károly mellett nem nyilatkozni, a miért viszont megvárták, hogy ellenök is semminemű eljárást, teszem: kiközösítést ne foganosítsanak. S ez okon az erdélyi püspök meggondolatlan, méltatlan, illetlen (indebite) eljárásnak tartotta, hogy őt a jelzett kellemetlen kényszerűségbe juttatta a kalocsai érsek.

Mint koczapuskásoknál megtörténni szokott, hogy rádupláznak a bakra, az érsek urat is elkapta buzgóságának heve. 2) Az erdélyi püspök föllebbezésére azzal felelt, hogy kiközösítette őt is; viszont László vajda azzal ütötte el a trompfot, hogy az érsek Almás nevű jószágát elfoglalta és elfoglalva tartotta, Hasztalan vetette magát közbe maga Károly király és Ujlaki 3) Ugrin tárnokmester; az érsek, noha udvari kancellár is volt, csak a püspök személyét illetőleg vonta vissza kemény ítéletét; a vajdára nézve föntartotta teljességében. 4)

1) „Terminum autem ad prosequendam appellationem nostram prefigimus quintum diem b. Michaelis archangeli, proxime nunc venturum.“ Miből kitetszik, hogy a levél vételének napja megjelölésében „secundo die natiuitatis Domini“ (december 26.) hiba esett, és valószínűleg Kisasszony másodnapja (szeptember 9.) natiuitatis matris Domini értendő, minthogy a föllebbezésnek megszabott rövid időn belül, mi semmi esetre se terjedhetett 9—10 hónapra, kellett történnie.

2) Pedig különben jószívű ember lehetett; hisz még a Német-Ujváriak mellett is közben járt a királynál. (Anjouk. Okmt. I. 211.)

3) Hogy itt Ujlaki Ugrint kell érteni, ki a királylal egy sorban említettik, alig szenved kétséget. Vincze érsek Ugrint rokonának nevezi, miből következhetnék, hogy ő is a Csák nemzetség tagja volt.

4) Beke i. m. 58. sz.

Ez 1307. évi januárius 20-án történt, mikoron Bajor Ottó király már simítgatta kopasz fején kihullott haja emlékét, és férges szive meg-megmozdult annak reményében, hogy szép menyasszonyához közeledik, s azzal — a mi fő! — elnyeri Magyarország leghaltalmasabb dinasztájának istápolását. Kikeletkor már Erdélyben találjuk őt, előbb Segesd vidékén, hol a szászok azon dicső tudatban, hogy német királyok van, újra meghódoltak neki; mikor pedig Beszterczére jött, a szebeni közönség intézett hozzá levelet: látogassa meg városukat, szives fogadtatásra fog találni; várták is, midőn Beszterczéről eltávozik, de a czinkét a csapda jobban vonzotta.

A mennyire lelkébe láthatok, nem tudom elhinni, nem pedzette-e László vajdát a gondolat, hogy Magyarország királya veje lesz. Hisz uraságát, egész élete nem mindig igaz szerzeményeit, melyekhez sok szó fért, így biztosithatta a legegyszerűbben. Csak az lehetett ezen okoskodás ellenvetése, hogy előbb neki, a vajdának kellend Ottó trónját biztosítania, s ez előreláthatólag nem sikerülhet nagy erőfeszítés nélkül, ha ugyan egyáltalán sikerülhet, és hogy Ottó tulajdonképen nagyobb mértékben igényel, mint adhat védelmet. Tehát az egész üzlet, mert László vajda csak annak tekinthette, circulus vitiosus volt. Hisz ha képes Ottót a trónon föntartani, akkor megvédheti nélküle állását és vagyonát is; ha pedig nem képes megvédeni állását és vagyonát, Ottót se képes megmenteni.

Ezzel kapacitálhatta szeretett rokonát és kedves barátját Péter püspök, kit és néhány kanonokját az erdélyi szászok gyanusítottak azzal, hogy ők valának intézői az Ottón megejtett gyalázatnak, a miért 1308. februárius 19-én ismét rajttörték a gyulafehérvári káptalanon és bántalmazták.

De lehetett része a kudarcz kikészítésében László leányának, a praesumtiv mennyasszonynak is. Ugyan melyik fiatal, hozzá magyar nemes leány választana egy negyvenöt éves, teljesen kopasz, özvegy embert, hozzá németet, ki a magyar királyi trónt keresi pusztá kézzel, és ügyefogyottságában már-már a nevetség tárgya — leendő férjeül, midőn más részről a tüzes, daliás, vakmerő szerb királyfi és trónörökös vágyik kezére!

Szóval: László vajda a kelepczéjébe került Ottót egyik várába záratta, koronájától megfosztotta, s aztán a balszerencsétől üldözöttet futni engedte. Hogyan és mikor szabadult meg Ottó a vajda fogsá-

gából, részletesen nem tudjuk. Hogy Veres-Oroszországon és Poroszországon keresztül vette hazafelé kerülő útját; hogy utközben, Glo-gauban újra letartóztatták, és csak azon föltétel alatt bocsájtották szabadon, ha feleségül veszi az ottani herczeg Ágnes nevű leányát, a mit meg is tett: erről bajor kútforrások tudnak. 1308. május 13-án Schaerdingben találjuk. A magyar királyi czímet azonban 1312-ben bekövetkezett haláláig viselte ő is, özvegye is.¹⁾

IV.

Nagy csapás érte László erdélyi vajdát, elvesztvén Péter püspököt, ki 1307. évi november hava 27. napján elhunyt.

Nem csupán kedves rokonát és önfeláldozó barátját, ki szinte testével földte őt, de bölcs tanácsadóját és mérséklőjét vesztette benne. Visszaemlékezett azon védelemre, melyben az erdélyi egyház részesítette és melyet nem kevésre kellett becsülnie, mert föltette magában, hogy Péter püspök helyét saját fiával tölteti be, hogy sem ő az egyház támogatását, sem az egyház az ő védelmét nélkülözni ne kényteleníttessék.

A káptalan tagjai azonban nem mind lehettek vele egy értelemben, minthogy László vajda, hogy szándékát kivigye, erőszakhoz folyamodott. A káptalan a választást megejtendő, valamely monostorba gyűlt össze és nem rendes gyülekezése helyén, kétség kívül nem másért, mint hogy a vajda tervét meghiúsítsa. De Lászlót nehéz volt kijátszani. A monostorban fogatta el a káptalan idősb tagjait és elzáratta őket, míg a többiek félelmökben a szerzetesek zárkáiba rejtőztek. Foglyaival azonban hamar egyességre jutott. Bizonyos föltételek mellett (hogy tudniillik nem fognak ellenkezni vele) rövid időn szabadon bocsájtotta őket, a menekülőket pedig visszahozatta. Az ekképpen összegyűjtött káptalannak aztán meghagyta, hogy 1308. januárius 7-én válaszsza meg fiát püspökének. László vajda is kö-zéjük ment a választóknak, és oda ült a káptalan (értendő a tanácskozásul szolgáló helyiség, rendesen sekrestye) közepére. Se szavazatszedő bizottságot nem választatott, se nem szavaztatott, mert — úgy látszik — ez iránt már megegyezett a kanonokokkal; hanem

¹⁾ A kútfőket l. Trencsényi Csák Máté című könyvem 61. és 62. kk. 11.

egyszerűen felolvastatta fia választási oklevelét, melyet a káptalan hivatalos pecsétjével s a kanonokok magán pecsétjeivel megerősített. Mivel pedig fiát ilyen választott püspöknek tekintette, azonnal elfoglaltatta a püspöki jószágokat is, s a püspöki székes házba világiakat szállásolt, kik a káptalannak sok kellemetlenséget okoztak.

Igy beszélt el ezt a dolgot Párisi ¹⁾ Péter mester, erdélyi kanonok, mint az erdélyi káptalannak állítólagos ügyvivője Budán, 1308. évi december 10-én frà Gentile, szentszéki bitoros követ előtt, esedezván, hogy a káptalan választási jogát visszaállítani kegyeskedjék: küldjön le Gyula-Fehérvárra a követség is egy szavazatszedőt, válaszszon a káptalan is egyet, s ezek együtt vegyék számba a szavazatokat, minthogy ez idő szerint a káptalan már szabadon választhatja meg püspökét. „Ugy lévén az minden erőszakoskodó indulatnál, hogy az hatalmasabb kezdetben, de megernyed vége felé.“

Gentile bitoros ezen ekként előadott ügyet jelentéstétel végett kiadta ügyszolgáinak, kik tíz nap múltán csak annyit adtak tudtára Párisi Péter mester-kanonoknak, hogy majd megvizsgálják az ő dolgát, aztán jelentést tesznek uroknak, miről annak idején ő is, mint káptalanja megbízottja értesülhet.

Hanem ettől fogva egy félévnél tovább semmi se hallatszik az erdélyi püspök-választásról. Utóbb pedig az erdélyi káptalan határozottan tagadta, hogy Párisi Pétert megbizta volt a mondottak előadásával, és állításait meghazudtolta.

Nehéz a dolog nyitjára jönni. Vagy egyszerű denuncziáció volt e művelet; vagy a mi valószínűbb — László vajdát figyelmeztették fia szabálytalan megválasztására, melyet a szentszék meg nem erősíthet. Ezen pedig úgy akart a vajda segíteni, hogy fiát mintegy a szentszéki követség ellenőrzése mellett újból megválasztatja.

Egyszerre csak, 1309. augusztus 25-én megjelentek Budán, a szentszéki követség udvarában gyulafehérvári kanonokok, és bemutattak egy, 1309. július 24-dikén kelt, tizenhat függő pecséttel és tizenöt kanonok aláírásával ellátott káptalani levelet, melyben bizonyítják, hogy visszanyervén választási szabadságukat, a kített napon egy szívvel, egy lélekkel megválasztották a Benedek domokos-rendi

¹⁾ Párisinak valószínűleg azért nevezte magát, mert a párisi főiskolán végezte tanulmányait.

szerzetest, a buda-szigeti perjelt püspökököl, és kéri a szentszéki követet Frà Gentile baborost, hogy választásukat megerősíteni méltóztassék. ¹⁾

A baboros ügy hallgatói, kiknek megvizsgálás végett ezen ügy is kiadaték, két lényeges kifogást tettek: egyet, hogy a választás kelleténél később történt. Mert akár a püspök halála napját tekintsék, akár azon időpontot, midőn a káptalan Párisi Péter kanonok által kijelentette, hogy választási szabadságát visszanyerte; több idő múlt el három hónapnál. Már pedig a kánonok csak ennyi időt engednek valamely választás megejtésére, és ha a választás ez idő alatt meg nem ejtetik, a káptalan ez egy esetre választási jogától elesik, s ez az apostoli szentszékre háramlik át. A másik kifogás, melyet az ügyhallgatók tőnek, az volt, hogy a gyulafehérvári káptalan ²⁾ azon időben, midőn a választást megejté, egyházi tilalom alá volt rekesztve, a kánonokok pedig kiközösítették magokat az egyházból, midőn a szentszéki követség föntartására reájok rótt adót, a procuratiót meg nem fizették, mint ezt a főadószedő kalocsai érsek jelentette. Ezen állapotban hiányzott bennök a választói képesség, és törvénytelen eljárásuk miatt ugyancsak a szentszékre szállott vissza választási joguk. Hanem ha e két pontra nézve tudnák magokat negyven nap alatt igazolni vagy kimenteni; ha továbbá az erdélyi püspökválasztás ellen senki se tenne megállható kifogást: az apostoli szentszéki követség hajlandó nekik igazságot szolgáltatni.

Frà Gentile baboros már elutazott Budáról Pozsony felé, hova a lengyel püspököknek zsinatot hirdetett, és 1309. november 11-én

¹⁾ A püspökválasztásban részt vett s a választási oklevelet aláírt kánonokok valának: Saul, tordai főesperes és székürsedésben püspöki helytartó; Székely János kanonok, Tamás kántor, Vincze kincsrőz, Miklós kanonok, Illyés dékán, Miklós, telegdi főesperes és kanonok, János kolosi főesperes és kanonok, Benedek ozdi főesperes és kanonok, Gergely szolnoki főesperes és kanonok, Miklós kézdi főesperes és kanonok, Domokos dobokai főesperes és kanonok, Miklós kanonok, János kis-apoldi plébános és kanonok, Szantus krasznai főesperes és kanonok. Nem vettek részt a választásban öten, távollevők: János székes-fehérvári prépost és erdélyi kanonok, Gáspár kanonok, Gáborfia Mikós a váradi egyház javadalmasa és erdélyi kanonok, Lorántfia Péter egri prépost és erdélyi kanonok, végre egy meg nem nevezett ifju a Fülöp fia, ki atyjánál Nagy-Szombat körül tartózkodott.

²⁾ Így is czímeztetik: „Erdély káptalanja“.

Nagy-Szombatban tartózkodék a szent-ferencziek zárdájában, midőn az erdélyi káptalan megbizottjai előtte újra megjelentek, és megmutatták a nyugtát, mely szerint az első évi procuratio fejében rájuk kivetett tizenkét márka tiszta ezüstöt¹⁾ kellő időben megadták; hoztak bizonyág-leveleket arra nézve is, hogy Péter püspök halála óta 1309. évi július 26. napjáig folytonosan gátolva voltak püspök-választó joguk gyakorlatában; végre az iránt is volt levelök, hogy senki se találkozott, ki a megejtett püspök-választás ellen fölszólt volna. Ezek alapján sürgetve esedeztek, hogy a biboros választásukat helyben hagyni és elárvult egyházukat püspökkel ellátni méltóztatás-ék.

Deczember 16-án, már Pozsonyban, a szentszéki követségi ügyhallgatók magok elé idézték a káptalani meghatalmazottját, Benedek ozdi főesperest, kinek a püspök-választásban része volt, és tőle a következő László erdélyi vajda jellemzésére kiváló fontosságú fölvilágosítást kapták:

Illyés az erdélyi káptalan dékánja némely elveszett marháját visszaszerzendő, meglátogatta László vajdát. A vajda visszaadani rendelte a keresett marhát, s aztán így folytató beszédjét: „Nem akarom tovább gátolni a káptalant püspöke megválasztásában. Unom a sok mende-mondát és gyalázkodást. Szeretném, ha mielőbb hozzálátna a püspök-választáshoz, mire nézve teljes szabadságot adok neki. Ne tekintsen fiamra; válaszson, a kit akar. Szivesen látnám mégis, ha megválasztaná fráter Pétert a pálosok szerzetéből; még inkább fráter Benedeket, a domokosiak buda-szigeti perjelét. Ha ez így megessék, visszaadnám az egyház várait és uradalmait, mert megismerkedtem a káptalani urakkal és jó embereknek tartom őket. Ellenben, ha a káptalan olyas valakit választana, a ki nekem nem barátom, szó sincs róla, hogy visszaadjam ama jószágokat.“ Illyés dékán kívánságára a vajda a mondottakról levelet adott, melyet a dékán, elmondván mindeneiket, nagyobb hitelesség okáért át is adott a káptalannak.

Ekkor tanácsot ültek a káptalaniak és a püspök-választás hátránáját kiirták. Magok közt is kisebb-nagyobb csoportokban megbeszélték a dolgot. Némelyek közülök azon véleményben valának, hogy jó lenne nemes, tudós és hatalmas férfiút választani, ki vissza

¹⁾ Ezen csekély összeg is jelzi az erdélyi káptalan szűkös anyagi helyzetét.

tudná szerezni, meg is védeni az egyház vagyonát. Mások szerzetest ajánlanak, névszerint ama Benedeket, a ki tetszik a vajdának, mert jólelkü embernek ismerték azóta, hogy Gyula-Fehérvárt perjel volt, barátja és tanácsadója a boldogult Péter püspöknek. Többször tanakodának így a kanonokok és ismételve előhozakodának Benedek báráttal. Egy ily alkalommal azonban figyelmezteté őket az imént érintett ozdi főesperes: ha szerzetest akarnak választani, akkor a választásnak, hogy érvényes legyen, egyakarátúnak kell lennie.

Midőn pedig elérkezék a választás napja, ugyanazon ozdi főesperes fölállott és monda: „Uraim és testvéreim, a főpásztor választására gyülekeztünk egybe. Gondoljátok meg, mit kell tennetek és lássatok alkalmas egyén után, mert e végre vagyunk itt. Benedek fráter személye, kiről nehányszor volt szó köztetek, megfelelne és beérhetnök vele.“ Ezt mondván, leült. Mire általános csend következett. Végre nemes Székely János kanonok kikiáltotta Benedeket, a többiek is valamennyien az ő nevét hangoztatták, és elkezdették a választás szerencsés befejezéseül a *Te-Deum* ot énekelni.

Hogy mindamellett még teljes hat hónapig megerősítést nem nyert a választott, annak oka az alkudozásokban rejlett, melyek László vajdával a korona visszaadása iránt folytak.¹⁾

V.

Időközben I. Károly királyt újra megválasztották a pesti országgyűlésen (1308. november 17.) az ország főpapjai, főrendei, nemesei és népei és hűséget fogadtak neki. László erdélyi vajda, nem ugyan személyesen, de ünnepélyes követséggel vett részt ez országos gyűlésen, mi által nyilván kijelentette, hogy ő is egyetért a nemzettel Károly választásában.

Károlyt egyszer már (1301.) meg is koronázták volt. Gergely választott esztergami érsek koronázta meg valamelyes, de nem a szent koronával, Esztergamban. Hanem e koronázásra senki, még a szentszéki követ se vetett ügyet; ellenkezőleg: új koronázást sürgettek a hazafiak, sürgetett frà Gentile, mely a választást szentesítendő, törvényes, valóságos királylyá tegye Károlyt.

Nagy nehézséget okozott azonban, hogy szent István koronája

¹⁾ V. a. t. O. I/II, 154—177. -- Kato na, Hist. Crit. VIII, 205.

László erdélyi vajda kezében volt. Visszaszerzését tehát frà Gentile főgondjai közé sorolta.

Már az 1308. évi november második felében Déván, László vajda székhelyén találjuk Miklós aradi prépostot lektora (olvasó-kanonok) társaságában, kik a biboros és Tamás esztergami érsek rendeletéből jártak a vajdánál, hogy szabad jövést-menést eszközöljenek ki azok számára, kik a szentszéki követséggel közlekedni akarnak, mit a vajda nyílt levelében készséggel meg is adott.¹⁾

Hogy e lépés bevezetésül szolgált a korona iránt megindulandó tárgyalásokhoz, kitetszik abból, mert az aradi prépost Déváról visszajövet elkerült Belényesnek, hogy ama szabad útlevelet megmutassa Imre váradi püspöknek, ki itt, a püspökség birtokán tartózkodott. Egy hét mulva pedig magának László vajdának jelentkezett ugyanott egyik embere, engedelmet kérendő, hogy a vajda pecsétes levelét, melylyel szabad utat és védelmet biztosít mindeneknek, kik Erdélylyel közlekedni akarnak, Váradon kihirdethesse. Várad Imre püspök városa volt; tehát ebben éppugy nem találnánk semmi különöst, mint az aradi prépost udvariasságában, hogy tisztelegni akart, kerülő uttal is, a különben szeretetreméltó püspök ur előtt, ha rövid idő mulva, ugy nagybőjt elején (februárius közepén) magát Imre püspököt is ott nem találnök László vajda dévai vendégszerető házában. Csak mellesleg, törvényszéki tárgyalás alkalmával értesülünk e körülményről. A püspök annyit vallott meg, hogy a szentszéki követ ur megbízásából kereste föl a vajdát. De mintha már is elszólta volna magát, hozzá tette, hogy beszéd közben megkérdezte a vajdától, miért nem küldé meg a követ urnak a tartozó pénzt? Mire a vajda azt felelte: a pénz készen van, szándéka is volt hamarosan elküldeni. Pedig az egész pénzkérdés nem tartozott a dologra; nyilván zavarában hozakodott elő vele a püspök, s azért bele is került a tanuvallomások közé,²⁾ miből mi nem oktalanul azt a következtetést vonjuk, hogy Imre püspök voltaképen a korona végett látogatott el Dévára, s a lepelül fölemlített pénzkérdés csak mellékesen került szóba, hisz a követségi procuratiós pénzek beszédése Erdélyben koránsem őt, hanem a kalocsai érseket illette. Pedig itt más pénzről

¹⁾ Va t. O. I/II, 213.

²⁾ Va t. O. I/II, 215.

aligha lehetett szó, mint az erdélyi püspöki javak után fizetendő követségi procuratióról, minthogy a nevezett javakat László vajda tartotta elfoglalva fia nevében, kit — mint tudjuk — úgy, a hogy püspököknek választatott.

Eléggé ismerjük László vajda jellemét arra nézve, hogy kétségünk se legyen a fölött, miszerint jeles vendégét kitüntető sziveséggel fogadta, jóllehet teljes sikerrel nem koszorúzhatta fáradságát. A magyar korona mindig nagy kincs volt, de ritkán nagyobb, mint akkor; igen sürgős levén kereslete, mint manap a börzén mondanák. Azt se tudjuk, igért-e árt és mekkorát, Imre püspök; volt-e alku-dozásra meghatalmazva és miképen? Pedig kellő ár és biztosíték nélkül — ez volt László vajda óvatos természete — nem kötötte meg az üzletet. De reménytelenül se hagyta semmiképen távozni tiszteletes vendégét. Mert hogy a váradai püspök némi eredménynyel, habár csak féllel érkezett meg Budára, az kiviláglik a következőkből.

Május elején (1309.) összeült a budai várban, a szentszéki követ udvarában a zsinat, mely egyebek közt arról nevezetes, hogy nemcsak főpapok, de világi főurak is részt vettek benne, hogy az országos rend helyre állításáról végezzenek. Természetesen a koronáról is tanácskoztak, és tanácskozásaik oly komoly határozatokra vezet-tek, hogy ez ügyet kizárólag László vajda ellen intézett sakkhuzás-nak nem szabad tekintenünk.

A zsinat azon néző pontból indult ki, minthogy a szent korona, melyet István első magyar király a római pápától kapott, mint minden más ingóság romlandó és veszendő: eltörhetik, elolvadhat, eldughatják, ellophatják, elrabolhatják; minthogy azonban szorosan összefügg vele a rend helyreállítása, az ország békéje, elejét kell venni azon absurd eshetőségnek, hogy ha a korona visszahozhatlanul elveszne, örökre kárba menjen az ország nyugalma is, minek következménye az lenne, hogy nemcsak valamely hatalmas főur, hanem az ügyes tolvaj is előnyben volna a király fölött.

Éppen azért az ország érsekei, püspökei és bárói kimondatni rendelték, hogy a szent korona, melyet ez idő szerint nemes László vajda lefoglalva tart, hacsak a következő zsinatig vissza nem adatik, ezen végzés erejével tilalmasnak, szentetlennek és elvetettnek tartandó mind addig, míg a király kezéhez, vagy a székesfehérvári káptalanhoz, a hol helye van, vissza nem kerül. Pótlására, helyette-

sítésére pedig más korona készüljön, melyet a szentszéki követ meg fog szentelni vagy szenteltetni, és a római szentegyház nevében a királynak és országnak ajándékozni, hogy vele I. Károly és utódjai megkoronáztassanak. A főurak és nemesek és az összes nép ez új koronát kell, hogy az igazi és törvényes koronának tekintse, mint-hogy a jog is azt követeli, hogy ha valamely tárgyat ugyanazon tekintély helyettesít mással, ez annak foglalja el helyét és örökli tisztességét.

Ha pedig a régi korona visszakerülvén, vagy új készítettén, úgy esnék, hogy megint lefoglaltatnék, elrejtetnék, szóval: elveszne és kellő használatra előkeríthető nem volna; azt az esztergami és kalocsai érsekek püspöktársaiknak vagy azok többségének tanácsával tilalmazzák és újat készíttessenek, s ez eljárást, valahányszor a szükség úgy hozza magával, ismételjék. Azon esetre pedig, ha a két érsek, vagy a püspökök többsége velök egyet nem értene; a szentszék tanácsa kérendő ki. A budai zsinat egyuttal kiközösítéssel sujtotta mindazokat, a kik ezen túl lefoglalnák a szent koronát. Ugyanezen szigorított büntetést szabta mindazon érsekekre, és püspökökre is, kik az esztergomi érsek jogsérelmével királyt koronázni merészelnének.¹⁾

Látható az előadottakból, mekkora kimélettel bántak el László vajdával. Az egyházi fenytéket vele nem éreztették még, hanem újabb, nem is pontosan körülírt határidőt szabtak neki; és csak ha akkor se adná vissza a koronát, tekintenék tilalmasnak. Az egyházi átkot is csak azokra mondották ki, kik netán jövőben (deinceps) foglalnék le a koronát. Ezen tekintetet a vajda — az akkori körülmények közt loyálisnak nevezhető gondolkodása által, melyet utóbb tetteleg is megmutatott, érdemelte meg. Elvégre is nagy szivességet tett ő az Anjou pártnak, midőn Bajor Ottót elfogta, neveltségessé tette, az országból kihessentette akkor, mikor mindenek szemei — ugyszólván — rajta függtek. Ha ő az időben Ottó pártjára kel, valószínűleg az Ákosok, Borsák és Rátótiak is hozzá szegődnek, a Német-Ujváriak pedig nem ejtik el. Csak azután, hogy Ottó kimult a királyságból, indulhatott meg Tamás érsek, az Anjouk főemberének támadó actiója.

¹⁾ Vat. O. I/II, 271, 275

Voltaképen László erdélyi vajda mentette meg a koronát az Anjouk számára, midőn azt Bajor Ottótól elvette. Még talált jószágot sem adnak vissza ingyen... Ő továbbá rögtön I. Károly pártjára állott. Ha nem is személyesen, mit talán nem annyira állása, mint inkább óvatossága tiltott, de követségével részt vett — mint már érintettük — a Pest szomszédságában 1308. nov. 27-én tartott, ugynevezett királyválasztó gyűlésen, a hol követei hűséget fogadtak az ifjú királynak. Igaz, egyelőre többet nem is tett; nem olvassuk, hogy az erdélyiek tetteleg részt vettek I. Károly király uralma megerősítésében. De ellene se tettek semmit. László vajda egészséges gondolkozására és gyakorlati észjárására mutat, hogy nem tűzte ki a lázadás zászlaját, mint a Német-Ujváriak, Csák Máté, az Amadéfiak, utóbb a Borsák, Petnefia Péter és társaik. Nem is leselkedett I. Károly király élete ellen, mint annyian egész Zách Feliciánig; hanem nyugodtan bevárta, míg helyzetét tisztázza és állását biztosítja.

Ellenben nélküle vetettek számot, kik azt hitték, hogy ő, a hatalmas és népszerű erdélyi vajda, „qui habet potentiam super omnes transilvanos ipsos conservandi in bono et impediendi“, ¹⁾ potomáron segíti az olasz királyfit a magyar trónra, míg a többiek valamennyien, papok és világiak, búsásan megfizettették — nem ritkán csak keveset érő és ideiglenes — hűségöket. És hogy a vén ravasz a mindennapi szöszegés e korában biztos garantiák nélkül adja be derekát. Mert hogy főleg ez, a garantia, a biztosíték kellett neki, azt meglátjuk a következőkben.

Mielőtt azonban tovább mennénk, így kívánván ezt az időrend is, megirjuk az erdélyi káptalannak a szász papok ellen indított pöre lefolyását, mely alkalommal László vajda jellemével még közelebbről megismerkedhetünk.

VI.

Az erdélyi szászok és székelyek régtől fogva surlódtak egymás közt, mi nem ritkán villongásra adott okot. ²⁾ Az ellenségeskedést a szász papok, a nép értelmi vezetői átjátszották az egyházi térre

¹⁾ Ellenségeinek, a szebeni szászoknak ismételt nyilatkozata. (Vat. O. I/II, 199.)

²⁾ „Theotonici de partibus illis destruxerant turres et fortellicia quorundam nobilium de partibus illis, qui impediabant bonum statum et pacem provincien . . . Inter siculos et saxones aliquantum guerra noviter . . . exorta“ (Ezen perben fölvevett tanuvallomások.)

is, mert kelleetlenül túrték a viszonyt, melyben egy részök, a sebesi, springi, ozdi, kézdi, keresdi, kis- és nagy-küküllei esperességek ¹⁾ az erdélyi egyházmegyétől függtek.

Péter püspök ismételve közben járt, a káptalan is engedett a szászok kérelmének és a már érintett tized ügyében husz év alatt két egységet is kötöttek. Az elsőben (1283.) negyven ezüst márka évi váltságpénzt ajánlottak meg a sebesi szászok, ²⁾ a másodikban (1303.) egy márka ezüstöt hatvan füst vagyis tüzhely ³⁾ után.

De az egységet a szászok csak rövid ideig tartották meg. Már 1309. elején harmadfél évi tartozással hátralékban maradtak. Midőn pedig a székesegyházi káptalan törvény útján akarta érvényesíteni jogát, ügyeket a szentszékhez föllebbezték. Ezen boszantó eljárás, melylyel az akkor még vajmi vékonyan javadalmazott kanonokok ⁴⁾ kárát tetézték, igen fölháborította az erdélyi káptalant. Egyik sértés a másikat követte. Végre a sebesiek a nevezett hét esperesség izgatására papjaik vezetése mellett fegyversen jöttek Gyula-Fehérvárra. A templomba hatoltak; ajtait bezárták; öröket állítottak eléje; kivont karddal és feszített íjjal támadtak a káptalanban egybegyűlt kanonokok ellen, bántalmazván és gyalázzalattal illetvén őket. ⁵⁾

¹⁾ *Decanatus*, mint a pápa és saját püspökjök e kerületöket hivatalosan nevezte; míg ők magokat a hét szász káptalannak (*capitula*) szerették czímezgetni.

²⁾ *Fontes rer. Austr.* XV, 131.

³⁾ *Batthyány, Leges, III, 7.*: „*praefati plebani sexaginta sumis praehabita dicatione solvent unam marcam fini argenti.*“ *Suma, Sagma* annyi mint *onus, Sarcina* (*Maigne, Lexicon*), a miért *Batthyány suma* alatt képét értett. *Sumis* azonban téves olvasás e helyett: *fumis*. *L. Vat. O I/II, 247.*)

⁴⁾ Láttuk, hogy a káptalan csak 12 márka procuratiót fizetett abból a 313, sőt a negyedik évre 450—500 márkából, melyekkel az erdélyi egyházmegye meg volt róva. (*Vat. O. I/II, 391, 398.*)

⁵⁾ „*Pertholdus plebanus de Kelnuk (Kelnok) item sacerdos de Subcastro Petri, Andreas de Orbou (Szász-Orbó) et alii quam plures sacerdotes dicti capituli de Sebus (Sebes), de voluntate, licentia, mandato et consensu predictorum septem capitulorum, anno preterito, de mense februarii iniuriose ac violenter, hostiliter, cum magna comitiva equitum clericorum et laycorum ecclesiam beati Michaelis Transilvaniam intrauerunt, (h)ostia predictae ecclesiae claudendo, ac custodes ibidem ponendo, insultum fecerant in canonicos eiusdem ecclesiae, ad capitulum convocatos, percutiendo et verberando quamplures clericos et beneficiatos eiusdem ecclesiae, fugando eciam et trudendo canonicos*

E kihágások és félelmek miatt, valamint a tized és egyéb tar-
tozások czímén köteles fizetségek elmaradásáért az erdélyi káptalan
pört indított a küküllei főesperesség névszerint fölsorolt harmincz-
három papja és föl nem sorolt összes papsága és községe ellen frà
Gentile biboros és szentszéki követ előtt, ki legott törvényszéke elé
idéztette a vádlottakat, hogy a kiirt határnapon személyesen vagy
megbízottjaik által előtte megjelenjenek.

A szász papok Bertoldot a kelneki esperes-plébánost, ki a
gyulafehérvári támadásnál is vezerek vala, bizták meg ügyök vé-
delmével.

Bertold értelmes, tanult, éles eszű, erélyes, mindenek fölött
ravasz ember volt. Jártassága miatt a jogtudományban annál kevésbé
kicsinylendő ellenfele az erdélyi káptalannak, minthogy tág lelkiis-
merete és tárgyalási ügyessége veszedelmessé tették. Mögötte pedig
az összes erdélyi szásztság, melynek ő szellemi vezére vala, egy ér-
telemmel állott mentül félelmesebb hátvédül, minthogy az időben
a szászok nem csupán hazudtak, henczegtek és hatalmaskodtak, de
valóban hatalmasok valának.

predictos, et alias ignominiose et turpiter transfugando ipsos usque in sacrifi-
cium ecclesie supradicte. Quam iniuriam nollet predictum capitulum substi-
nuisse pro mille maris fini argenti.“ Így adja elő ez esetet a fölpörös kápta-
lan ügyvédje egy helyütt, másutt így: „ . . . anno preterito, de mense februarii.
feria secunda post dominicam Exurge (1308. februárius 19.) eadem Cibiniensis
universitas et communitas, cum sacerdotibus decanatus de Sebus, manibus
armatis, ecclesiam beati Michaelis Transsilvanorum hostiliter inuadentes, in
clericeos et sacerdotes eiusdem ecclesie manus violentas turpiter iniecerunt,
usque ad cancellos et sacristiam eiusdem trudendo et fugando eosdem exertis
gladiis et sagittis contra eos, prout de hiis est publica vox et fama in regno
Ungarie et partibus illis.“ Az alperesek, nevezetesen a sebesi dékán és kelnek i
plébános, ki vezére volt a rakonczátlankodásnak, másként adta elő az ügy
állását: „ita se factum habuit. quod quidam de dicta universitate associauerunt
quosdam plebanos et ierunt ad dominos canonicos Albenses causa appellandi
ab eis ad sedem apostolicam (erre ugyan fegyveres sokaság nem volt szüksé-
ges) propter quedam gravamina: et dum isti plebani legerent libellum appel-
lationis coram dictis canonicis, isti canonici immaniter in dictos appellantes,
non sine magno contemptu apostolice sedis et domini pape (vajon?) irruerunt
volentes eos nequite captiuare. Et tunc appellantes dictorum canonicorum
nequiciam et violentiam atrocem per fuge subsidium, et dictorum associantium
adiutorium euadere satagerunt.“

Jól eshetett tehát az erdélyi káptalannak, hogy mögötte nemcsak a jog és igazság, de László vajda is, már csak fia, a választott erdélyi püspök végett is, helyet foglalt.

A szentszéki követség idézését vevén, a kelneki papnak főgondja volt: miként kereshetne menedéket a halasztásban? A kése-delem nem csupán a fizetni nem szerető adósoknak, a kelneki pap hiveinek kedves, de kívánatos volt a hatalmaskodóknak is, emberi dolog lévén, hogy a vett bántalmak nyomát az idő enyhíti. Aztán ki tudta volna megmondani, meddig marad Magyarországon a félt bíró, az új pápai követ, ki fontosabb ügyek végett járt itt és igazságot csak másodsorban szolgáltatott? Hiszen elődje, Ostiai Miklós sietett menekülni az országos zavarból, mely miatt Károly-Róbert ügyét nem bírta rendezni. No s a zavar nem hágott-e ez idő szerint még magasb fokra?

Hanem azért óvatosan kellett eljárni. A pápai követeket nem hiába hasonlította valaki az ó római proconsulokhoz. Hatalmok, kivált pappal szemben igen teljes vala. A kiközösítés és egyházi tilalom, vulgo: egyházi átok éle a XIV. század elején még nem szenvedett csorbát.

Tehát nagy ravasz óvatossággal kellett eljárni. S erre Bertold igen alkalmas volt. „Providus“-nak, előrelátónak, ki dolga elejét, utóját meggondolja, czímezték, de tettei következményeit jó előre ki is tudta számítani.

Elsőben is Bertold pap nem épen titkolta, hogy készül budai útjára. Elkészítette végső rendeletét is, s azt átadta a cistercitáknak, kiknek perjelét megnevezte utósó szándéka végrehajtójául. Ez azért történt így, hogy egy konvent tehessen teljes értékű bizonyosságot utazási szándékáról. Aztán megkereste a szász universitás elöljáróit Szebenben, szerezzenek neki szabad útlevelet László vajdától, erősen reménykedvén, hogy ez a kívánsága nem teljesül. Így okoskodhatott: László vajdának aligha van tudomása arról, hogy ő, Bertold, van megidézve; ellenben azon gyanuperrel fog élni, hogy (Bertold) vádaskodni indul a káptalan ellen, s ettől meg fogja óvni akarni a káptalant.

László vajda azonban ismerte nemcsak a helyzetet, de a kelneki papot is. S mint afféle jóvérű ember, ki sokkal furfangosabbnak

hiszi magát, belátott kártyáiba, bele játszott színébe, de olyformán, hogy elvégre is ő maradjon a nyertes.

Midőn a két pap, kiket a szász universitás hozzá küldött az útleveléért, nála először jelentkezék, a vajda készséggel engedett kérésöknek, de sőt — mint mondá — minden ember fiának, a ki a szentszéki követhoz jutni akar, szabad járást-kelést biztosít. Ezen engedélyt csak szóval adta, mert meg volt győződve, hogy a kelneki pap be nem éri vele: írásbeli engedelem kell majd neki. El is küldötték másodszer a papokat, hogy levelet hozzanak. Adott azt is az erdélyi vajda, és levele így hangzott:

„László erdélyi vajda és szolnoki ispán a szebeni szászok közönségének kellő és kész barátságát!

„Barátságatok jól tudja, hogy Irántatok és a Hozzátok tartozók iránt mindenkor és mindennemű szeretettel viseltettünk; mégis arra kértetek gondos leveletekkel, hogy papjaitokat és azok követjeit szabadon bocsássuk át területünkön, hogy a (szentszéki) követ urhoz eljuthassanak, jóllehet, a mi területünkön minden ember szabadon átmehet.

„Emlékeztek, hogy községtetek és a nevezett papokat számtalanszor figyelmeztettük: tegyenek eleget a káptalannak jövedelmeik után, mit mindekkorig tenni elmulasztottak. Mire nézve megkeresük és intjük községtetek barátságát, vegyétek reá ama papokat, hogy a káptalannak a püspöki jövedelmekből eleget tegyenek és ne perpatvarkodjanak, nehogy megkeserüljék a pörösködést. Mert ha mi is közbe lépünk, a káptalannal együtt ugyan megjavítjuk (reformabilis) őket.

Kelt Déván, november 23-án.“ (1308.)

Kis mestermű e levél. Míg egy részről a kelneki papnak elégséges ürügyet szolgáltat arra, hogy ne engedjen a szentszéki követés idézésének; más részről kiszedi lába alól az alapot, melyen engedtlenségét kimenthetné. Saját törkébe bonyolítja a ravasz papot, kit makaességben fognak elmarasztalhatni. Így okoskodott László vajda, ki a fönthebbi levélnél nem állapodott meg. Elsőben is gondoskodott arról, hogy a szebeni községnak adott szóbeli (első) válasza tanúk előtt történjék, kik bizonyosságot tehessenek róla, mily készséges volt ő a szabad menés-jövés megadásában. Midőn pedig csaknem egy időben megjelent nála Déván Miklós aradi prépost hasonló já-

ratban, esedezván: ótalmazza meg utjokban őt és mindazokat, kik a szentszéki követől jönnek vagy hozzá mennek: a vajda nemcsak azt felelte, hogy már a szebeniek kérésére gondoskodott róla, miszerint kivétel nélkül minden emberfia szabadon közlekedhessék a szentszéki követséggel; de ujonnan nyílt parancsot küldött szét és kihirdettette Erdélyben és az erdélyi részekkel szomszédos városokban, Váradon és egyéb helyeken, hogy az ő területén jöhet kereskedni, vagy bármi okból, a kinek tetszik, mert biztosítja személyét és vagyonát minden bántódás ellen. Minek következtében a szebeni dékán és brassai dékán küldöttei ki is mentek az esztergami érsekhez ügyeiket rendezni, dolgaikat végezni. Tudott erről Imre váradi püspök is közvetlen tapasztalatából, és tanúságot tett arról is, hogy a vajda még kíséretet is adott volna az erdélyi espereseknek, prépostoknak és plebánosoknak, kik a szentszéki követhöz törekedtek. Ugyanigy nyilatkozott Benedek csanádi püspök, Márton a szent Istvánról nevezett váradi egyház prépostja, Móríc a krakai plebános, nem különben János, a kalocsai egyház custora,¹⁾ kit a vajda egyenesen fölkért: tegyen bizonytságot róla a király és szentszéki követ előtt „contra omnes, qui vellent aliquid ob(i)icere contra eum.“

Kitetszik mindebből, hogy László vajda csak játszott a kelneki pappal, mint a macska az egérrel.

Csakhogy a kelneki pap — hogy a hasonlatnál megmaradjunk — maga is macska volt. Kezében László levelével nyugodtan honn maradt; hadd marasztalják el makacsságban. Csak miután ez megtörtént, küldötte Budára Henrik szerzetest Szebenből mentségekkel, hogy miért nem jelenhetik ő meg személyesen. A mentség jókor érkezett. Frà Gentile ügyhallgatóinak épen azon járt az eszök, hogy szigorú egyházi fenytékkal szorítsák Bertoldot és a szász papokat az engedelmességre. De mert Henrik szerzetes mentő okokkal hozakodott elő, a szentszéki követ vizsgáló birákat nevezett ki, kik a helyszínen kutassák: ha vajon megállanak-e a felhozott mentségek? s aztán idézzék meg újra az alpcreseket Budára.

A szászok, mint a kovácsolt láncszemek úgy összetartottak, csak hogy Bertold pap elmaradását kimentsék. Sifrid, cisterita perjel lelkiismeretére vallotta, hogy kelneki Bertold pap az útra el volt

¹⁾ Órkanonok; az infima latinitas egyik maradványa nyelvünkben.

készülve, e végett testamentomot is csinált, és őt rendelte annak végrehajtójául. Kelneki Salamon comes növendék fia a maga és betegén fekvő atyja lelke üdvére esküdött, hogy látta a vajda fenyegető levelét. Miklós, szebeni törvénybíró (scabinus), Henning, szebeni hírnök (nuncius) ugyanazt erősítették hit alatt. A kelneki templomatyja és testvére arra esküdtek meg, hogy a hitközség szabadságot is adott már plebánosának az útra stb. Ugyanezen értelemben számos levél érkezett a vizsgáló birákhoz: Giselberttől a vinczi esperestől, Győrytől a szebeni plebánostól, WALTERTŐL a szentlélek-rendi ispotályosok szebeni mesterétől, Jánostól Humbertfalva plebánosától. Első sorban s szász szék ispánjaitól, Gobolintól és Miklóstól, kik előadták: mint-hogy László vajda nem akart különben szabad útlevelet adni a szász papoknak, hanem ha visszavonják a szentszékhez beadott föllebbezésöket, ők tiltották el a sebesi öspöröst és társát budai újtjoktól nehogy fogságba kerülvén, megszakadjon a barátságának és békének azon köteléke, mely a vajda urat és a szász tartományt egybefűzi. E levelek közt volt László vajda levele is, mely a föntebbi állításokat hazugságnak jellemzi; ezt azonban csak röviden érintik a vizsgáló birák, jelentvén, hogy a két szász káptalan ügyvédjének 1309. április 25-ét jelelték ki határnapul, melyen a követségi törvényszék előtt megjelenni tartozik.

Április 30-án Bertold esperes csakugyan bemutatta ügyvédi megbízó levelét Budán, melyet megbízói a „szentséges atyához“, Gentile biboros urhoz „csókolván szentséges lábait“ irattak meg azzal, hogy Bertold esperes mellett első ügyvédjökül a szentszéki követség egyik uditoréját kérték föl.

Némi súlyt helyezünk e formaságokra. Mert míg a föntebbi cím és üdvözet: „Sanctissimus pater“ és „oscula pedum beatorum“ akkor is, ma is egyedül és kizárólag a pápát illették és illetik meg; míg Gentile biborost reverendusnak, azaz tisztelendőnek címezték övéi és mások, így az erdélyi káptalan is; de azok is, a kik esedezve, hízkelkedve közelítették hozzá legfőlebb ha venerabilisnek, tiszteletesnek hívogatták: az erdélyi szászok nagyon is érezheték szükségét gyöngye ügyök pártfogásának; minek egyik jele az is, hogy a Gentile udvara egyik főemberét iparkodtak megnyerni védőjökül, a mi — úgy véljük: nem olcsó áron — sikerült is; jöllehet Bertold esperesben oly ügyvédet bírtak, kiben éles ész, jogtudomány

és ügyvédi rátermettség tekintetében annál inkább megbizhattak, minthogy első sorban saját ügyét kellett védelmeznie.

Rövid, szabatos és meggyőző érvei, melyekkel az erdélyi káptalannak makacsságra czélzó vádjait erőtlentíti és valószínűvé teszi, hogy a félelem gátolta őt és alperes társait a megjelenésben, tanúskodnak erről. A levél — ugymond -- melyet László vajda a szebeni községnek irt, akár annak személyét tekintjük, ki azt irta, akár a szegény plebánosokat, kik ellen iratott, akár a levél tartalmát és író modorát, alkalmas arra, hogy nagy félelmet gerjeszsen. László vajda, ugyanis hatalmas férfiú és ama plebánosoknak ellenségök azért, mivel fia az erdélyi egyház választott püspöke, a miért az összes püspöki javakat lefoglalva tartja, és mint a fő a tagokat, az erdélyi káptalant buzgón védi. Ellenben ama plebánosok tehetetlenek és a vajda előtt a mondott okból gyűlöletesek. Továbbá ama levél irmodora és tartalma is elég félelmet kelt. Ime: oly előkelő község, mint a szászoké, megkeresi a vajdát, méltóztassék szabad utat engedni területén át a követ urhoz, de László vajda a község kérelmére nem felel egyenesen, nem mondja igen vagy nem, hanem körülírással és ellenbeszéddel él, mondván: Intelek Benneteket, vezérek rá ama plébánosokat, álljanak el a föllebbezésről, melyet az erdélyi káptalan ellen intéztek stb. Ezzel voltaképen nem mást mond, mint: ti tőlem azt kéritek, én tőletek ezt; ha megteszitek nekem, a mit én kérek, megteszem én is, a mit ti kértek. E szavak, ebben nem lehet kétség, félemlítést tartalmaznak, melyet világosan kifejez a levél vége: nehogy megkeserüljék a pörösködést. Fenyegetést olvastak ki a levélből a főpapok, ispánok s az universitás, kik egyhangúan és hit alatt állítják, hogy e levél megtagadása a szabad útnak stb.

Ezen érvelés ellen keveset használt László vajdának Déván, 1309. április 9-én kelt és frà Gentilehez intézett levele, melylyel az erdélyi káptalannak segítségére sietvén, kijelenti, hogy az alperes plebánosok és papok, kik az erdélyi káptalan ellen a szentszéki követség törvényszéke elé idézve valának, de oda elmenni makaesul vonakodtak, hamis adatokkal igyekeznek konokságokat mentegetni, állítván, hogy ő (László vajda) elmulasztotta nekik a szabad útlevélet megadni, és a vizsgáló bírák elé holmi hamis tanukat és feneketlen bizonyítékokat állítottak. Neki soha se volt szándoka ama papokat és védőket utjokban gátolni vagy zaklatni, minthogy ő Isten

kegyelméből az igazság tisztelője, gyakorlója, és területén minden embernek, legyen az pap vagy világi, szabad és biztos az útja. Kéri tehát a szentszéki követet, hitelt ne adjon erre nézve ama papoknak, vagy megbizottjaiknak, se tanúiknak s ezek csalafinta bizonykolásának.

Az alap, melyen az erdélyi káptalan makacsság czimén kérte a szász papok elítéltetését, meginogván, immár azt igyekezett a felperes káptalan bebizonyítani, hogy a szászok azért nem állhattak meg a törvényszék előtt, tehát az érdemleges tárgyalás előtt elítélendők, minthogy magokra vonták azon kiközösítést, melyet VIII. Bonifáczius mondott ki Károly király ellenesire. A szászok — tudja ezt az egész ország — I. Károly király ellenesei voltak, mert Bajor Ottót pártolták. Midőn Ottó, bajor herczeg mint magyar király nagy sereggel állott Buda körül és a pesti mezőn, — így allegált a káptalan ügyvédje, — seregéhez csatlakoztak Blana István, Gobolin, Miklós és Blan ispánok sok szebeni néppel és jobbágyi hűséget esküdtek neki. Ugyanők segítették és szolgálták Ottót, midőn Segesden táborozott seregével. Azonképen mikor Ottó Beszterczén, Erdélyben tartózkodék, a nevezett ispánok és Zeben közönsége meghívó leveleket küldöttek hozzá, látogatná meg őket Zebenben, hogy őt mint királyukat fogadhatná és megismerhetnék. Várták is őt Zebenben. Az erdélyi káptalanra is azért neheztelnek a szászok, mert azt hiszik, hogy Ottó néhai Péter püspök és káptalanja tanácsával, segítségével esett fogságba. A sebesiek mult évi támadása szintén az ebből fakadt beszű műve.

Ezen nehéz, mert igaz, el nem tagadható ellenvetéssel szemben nem ingott meg Bertold esperes. Elsurrant a dolog érdeme fölött tagadván, hogy a szász universitás lázadó a római egyház és Károly magyar király ellen. Dehogy lázadók ők, mindenkoron hívei, s a hívek közt is a leghívebbek voltak a multban és jelenben, és mindörökké tántoríthatatlan hívei lesznek a jövőben is a római szentegyháznak éppúgy, mint Károly urnak, Magyarország valóságos királyának és katolikus utódainak. Nemkülönbén mindenekben, egyházi és világi dolgokban, és mindenekfölött engedelmeskedni fognak frà Gentile baboros urnak, az apostoli szentszék követének, mint ez szófogadó és alázatos fiakhoz illik is, de tartoznak is vele. Nem is fognak soha senkit mást királyokul, már mint Magyarország kirá-

lyául elismerni, elfogadni, hanem csupán a főtebb említett Károly urat és katolikus ivadékát.

Hogy ezt is elhitték a kelneki papnak, a pörökkel kevés baja volt. Amaz ügyeket, melyek miatt a káptalan pörlekedék, rég fölbebezték magához a szentszékhez. Ezekben tehát kisebb fokú bíróság, milyen a követségi, nem avatkozhatnak. E kifogásnak ugyan csak az elmaradt pénzbeli tizedkövetelést, tehát a pör egyik ágát illetőleg adott a bíró helyet, egyébiránt az ügy végleges kimenetelét eleddig nem ismerjük.

E helyt csupán azért foglalkozunk ez érdekes pörökkel, mert lefolyások László vajda jellemét egészen új oldalról ismertetik meg velünk. ¹⁾

Nem volna azonban teljes ez ismeretünk, ha meg nem említetők, hogy László vajda a meggyesi, selki és berethalmi székeket a szebeni szász universitástól elszakította, s ezeket, valamint a szebenieket is szabadságaiktól (ma azt mondanák: autonomiájoktól) megfosztotta.

Ezt alighanem kudarcza fölötti bosszúságában tette.

Szeben ugyan visszakapta önállóságát azon a napon, melyen a vajda koronát kezéből kiadta; de a többi székeket, míg ő vajda maradt, hatalmában tartotta. ²⁾

VII.

Hogy az erdélyi káptalan pörös ügye kezdett görbére fordulni, azt az elkedvetlenedés szülhette, mely frà Gentilén László vajda, a káptalaniak pártfogója fölött erőt vett.

Pedig nagy reményt táplálhatott előbb róla.

A készség, a melylyel a vajda a kormányára bizott terület espereseinek, prépostjainak és plébánosainak szabad utat és védelmet biztosított, míg — teszem — a Német-Ujváriak területén előfordult

¹⁾ A periratokat l. Vat. O. I/II, 187—256.

²⁾ Salzer, BIRTHÄLM, 659.: „fideles saxones de Medgyes, de Selk, de Berethalom“ azon panaszszal járultak 1315-ben l. Károly király elé, „quod olim sub una libertate communitatis saxonum de Cybinio a sanctis regibus concessa gaudentes residebant; sed per factum et potentiam Ladislai quondam Woyvodae Transilvani ab eadem communitate saxonum de Cybinio occupati fuissent.“

A koronázást megelőzőleg, minthogy a szent István koronája „semminemű szorgalmatossággal visszaszerezhető nem volt“, frà Gentile biboros és szentszéki követ kitünő mívű, drága kövekkel ékített koronát ajándékozott a római anyaszentegyház nevében az országnak és királynak, mely díszes ékszert ugyanó június 11-én, „nehogy Isten áldása, melyet az apostoli szentszék a régi koronához fűzött, megfogyatkozzék“, mise közben megáldott, az ország érsekei és püspökei pedig szent chrismával megkentek, miközben a László vajda által tartott igazi koronát tilalmasnak jelentették ki.

Elkövetkezett a legközelebbi vasárnapon, június 15-én a koronázás napja, melyen az ország főpapjai, főurai, számos egyházi férfiú, szerzetes, nemesek, polgárok és népség az ország minden részéből a Boldogasszony budavári templomába gyülekezének. Frà Gentile a főoltár mellett foglalt helyet, Tamás esztergami érsek, ki a koronázást vala végzendő, az oltár előtt a szent miséhez készült, a székesfehérvári kanonokok pedig, tisztókhez képest a királyra adandó ruhát rakosgatták az oltárra. Ekkor az oltár elé lépett Károly király, kezét a szent Evangéliomon nyugtatva, előbb latin, aztán az esztergami érsek után magyar nyelven, mondotta el a koronázási esküt: hogy Isten törvényeinek engedelmes lesz, a katolikus hitet megtartja, a római anyaszentegyházat és papjait tisztelni s oltalmazni fogja, az országot és jogait megvédi, a nemesség szabadságát fontartja, a zsarnokok hatalmából kiragadja, törvényes házasságban él s azzal beéri, mindenki iránt igazságos lesz, senkit se fog kihallgatás nélkül elítélni; igéri Istennek és szentjeinek, hogy esküjét szilárdul megtartja. Aztán a jelenlevők név szerint fölhivatván az érsek által, szintén hitet tőnek és hűséget fogadtak a királynak. Mire az esztergami érsek a főpapok és főurak hozzájárultával megkoronázta Károly királyt. A pápai követ pedig és a magyar püspöki kar külön-külön hiteles levelet irattak az eseményről.¹⁾

Azonban az élet csúffá tette a logikát, vele a juris prudentiát és kinevette a pápai és császári tekintélylyel működött hites közjegyzőt.

A magyar nemzet, mely szent István koronája iránt „nagy tisztelettel viseltetik, s annak akkora tekintélyt tulajdonítja, mintha a királyi jog benne sarkallanék“, még se vette ezen koronázást, mely

¹⁾ Vat. O. I/II, 304. 352.

új koronával, szokatlan helyen ment véghez olyba, mint a melyhez kétség nem férhetne. A szentszéki követnek saját nézőpontjából szemlélve a dolgot, a megtörtént koronázást teljes érvényűnek, s a régi, minden erejétől megfosztott koronát fölöslegesnek kellett ugyan tekintenie; de figyelmét el nem kerülheté, hogy még azok is, talán leginkább azok, kik mitsem törődtek az isteni s emberi törvényekkel, a formaságokkal legkevésbé, bele fogódznak minden legkisebb rendhagyásba: az új koronába, a koronázás szokatlan helyébe, hogy hűtlenségükre mentséget, bűnös gazdálkodásukra palástot kerítsenek belőle.

Számos adat tanúskodik arról, hogy frà Gentile nagyon rajta volt László vajdát a szent korona kiadására bírandó. Egyik újabb követét ez ügyben, Benedeket, a választott erdélyi püspököt Német-Ujvári Henrik bán latrai elfogták és néhány napig letartóztatták.¹⁾ Mit végzett? arról nem értesülünk; de gyanítjuk: nem sokat, mint-hogy a korona kiadásának ügye előbbre nem haladt, és frà Gentile kezdette türelmét veszteni.

László vajda, úgy látszik, ez időben ünnepelte leánya lakadalmát a szerb király fiával.

A vajda és István szerb király közt 1308. évi szeptember előtt tárgyalások folytak az iránt, hogy a szerb király fia elvegye a vajda leányát. Tudjuk ezt frà Gentile leveléből, ki Zágrábban tartózkodása alatt (1308. szeptemberben) szeretettel kérte és intette a vajdát, hogy ama tárgyalásokat szakítsa meg mindaddig, mígnem a félhitű szerb király és fia — mint remélhető — rövid időn visszatér a kath. egyház kebelébe.

Nem éppen könnyű teljes biztossággal meghatározni, ki volt a szóban forgó Isván szerb király, minthogy a szerb királyok az időben mind Istvánnak és Urosnak nevezték magokat. 1308-ban a tényleges szerb király Milutin István volt ugyan, de élt még bátyja: Dragutin István, a trónjáról lelépett szerb király, akkor már csak szerémi herczeg és mácsói kormányzó, kit azonban szintén szerb királynak czímeztek. Mindkettőnek voltak fiai. Dragutinnak Ulászló és Urosica; Milutinnak Uros-István, melléknevén Decsán-szki, a későbbi király, és egy természetes fia: Konstantin. Ezek

¹⁾ Vat. O. I/II, 336.

valamennyien éltek a XIV. század elején, következésképp valamennyien vőlegényei (jegyesei) lehettek László vajda leányának.

Wertner dr., érdeemes genealogusunk állítása szerint a föntebbi négy ifjú közül (Decsánszki) Uros-Istvánnak volt a vajda-leány felesége és anyja a hatalmas Dusánnak, Szerbia legnagyobb fejedelmének. ¹⁾

Elfogadhatjuk Wertner dr. ez állítását, mely szerint Milutinnak és nem Dragutinnak fiával van e helyt dolgunk. Ezt vélte frà Gentile, midőn róla mint félhitűről (schismaticus) beszélt; minthogy Dragutin, Katalinnak, V. István magyar király leányának férje, már előbb visszatért a katolikus egyházba. V. Miklós pápa 1291-ben Krisztusban kedves fiának nevezi, őt és országát szent Péter oltalmába veszi ²⁾, a miért reá frà Gentile tilalma ki nem terjedhetett.

Némi nehézséget okoz, hogy, ugyancsak Wertner dr. szerint, Milutin szerb király ezen fiát, a későbbi Decsánszkit 1307 körül lázadásaért szemé világtól megfosztotta, a megvakítottat Konstantinápolyba, a Pantokrator-kolostorba küldötte, ott hét évig internálva tartotta, mely idő alatt a kolostor apátján kívül senkinek se volt szabad őt meglátogatni. Ha ezen megvakítás és száműzés csakugyan 1307-ben történt, nehezen hihető (noha nem épen lehetetlen), hogy Milutin ekkor gondoskodott fia házasságáról. Minthogy azonban Decsánszki szabadulása a konstantinápolyi kolostorból hét évi internálás után 1317-ben történt, föl kell vennünk, hogy megvakítása egybekelése után történt.

Ez összeköttetés érdekes, nem is nagyon merész kombinációkra ad a történetbúvárnak alkalmat. Milutin király és László vajda rokontermészetek. Nagy politikusok, mint mondani szokás, épp azért a végtelékig nem erőszakosok. Ellenben az antagonismus Milutin és Dragutin, e két testvér közt engesztelhetetlen. Milutin, az öcs letaszítja bátyját, Dragutint a trónról. A gyűlölet közöttük soha sem enyhül meg többé. Dragutin nagybátyja volt I. Károly magyar királynak. Dragutin felesége nénye volt Árpádházi Máriának, I. Károly király nagyanyjának. Épp azért Dragutin fiának, Ulászlónak — ha megengedünk nőági örökösödési igényeket — nagyobb joga volt a magyar koronához, mint akár I. Károlynak, akár atyjának, Károly-Martelnek.

¹⁾ Wertner, Délszláv uralkodók, 82.

²⁾ Theiner, Monum. Hung. I, 375.

Ha mégis úgy találjuk ¹⁾, hogy Ulászló herceg az Anjoukat Magyarország koronája elnyerésében támogatja, s ezek őt viszont Szlavonia egy részével megajándékozzák: nagyon valószínű a gyanítás, hogy a katolikus szerb Ulászló ezt azért teszi vala, hogy majdan támogatást nyerjen bitorló nagybátyja, Milutin király ellen. Amint hogy ez eset be is következett.

Nem volt ezt nehéz belátnia Milutinnak is, s azért kereste a hatalmas László vajda támogatását. E két férfiú egymásra volt utalva; keresték is egymás támogatását. Ha mindezt észbe vesszük, utóbb még az sem látszik valószínűtlennek, hogy Milutin már megvakított fiának keres feleséget, ha nem is újra fellobbanó atyai szeretetből, csak azért is, hogy gyűlölt bátyja ivadékának örökösödését meggátolja. László vajda leánya pedig Ilona, Vak Béla felesége szerepére vállalkozott. Férje egyébiránt félig-meddig vissza nyerte szeme világát; 1317-ben visszatért atyjához, s ennek halála után, 1321. évi november 6-án Szerbia királya lett és maga mellé ültethette szenvedései tanuját és enyhítőjét, erdélyi László vajda leányát, ki azonban előtte halt meg, minthogy Decsánszki Uros-István király 1326-ban újra megnősült.

Ezek után megérthetjük, mikép történhetett, hogy frà Gentile alig hogy Magyarországra tette lábát, máris jól volt értesülve oly családi viszonyokról, melyeket nem szokás volna verni, hogy tudniillik István szerb király és László erdélyi vajda gyermekeik egybekelése iránt tárgyalnak. Nyilván Dragutin értesítései alapján jutott ez újdonság a nápolyi udvarba, s ez úton a szent-széki követ tudomására azzal a kérelemmel, hogy a mondott összeköttetés létre jöttét meggátolja, minthogy ily frigy az Anjouk érdekeibe ütköznék, melyek megóvása végett ő tulajdonképen ki volt rendelve.

Frà Gentile csakugyan hivatalbeli első kötelességének ismerte azonnal kérni és inteni a vajdát, szakítsa meg a szóban forgó tárgyalásokat mindaddig, míg — mint remélhető(?) — a szerb király a katolikus hitre tér, mért „nem illő és nem hasznos, hogy az engedelmesség fiai (az igaz hitűek) az engedetlenség fiaival (a félhitűekkel) összekeljenek, minthogy ez által könnyen megeshetik, hogy az engedelmesek igaz hite csorbát szenved.“ Barátságosan és testvériesen

¹⁾ Anjouk. dipl. Emlékek I, 95. 194.

többször irt és izent e végett Gentile Lászlónak, de — úgy látszik — soha se biztos sikerrel. A miért szükségesnek tartotta zsinati végzést hozni a vegyes házasságok ellen, vagyis eltiltani, hogy katolikus nő feleségül adassék hitetlenhez, kik alatt a patarenusokat, gazarokat (a manichaeusok sarjadékát), ruthénokat, bolgárokat, ráczoakat és litvaiakat érti a határozat. A ki pedig e constitutio ellen vét, azt ki kell közösiteni és ha törődés nélkül múlik ki, a keresztny-temetést tőle megtagadni.¹⁾

Frà Gentile László vajda ellen fordította legerősebb e határozat hegyét. Fejére olvasta egész terjedelmében a budai zsinat kéréseket végzéseit a királyi javak bitorlói, — nemkülönb azok ellen, kik magzatjaikat félhitűeknek adják feleségül. És mert László „elfordította fejét Jeruzsálemtől és Jericho felé haladt az úton, mely a rablók kezébe vezet“; sem a királyt megillető javakat vissza nem adta, sem amaz eljegyzést föl nem bontotta, de sőt a házasságot létrehozta: ennél fogva azon kötelességhez képest, melyet Krisztus helytartója reá ruházott, aláveti őt mindazon büntetéseknek, melyek az idézett zsinati határozatokban foglaltatnak; kiközösíti őt az egyházból, jobbágyait a hűség esküje alól felmenti, azoktól, kik mindemellett pártjára állanak, megtagadja az egyházi temetést; valamint leányának a ráczzal kötött házassága miatt, vele, az atyával, mint félhitűvel úgy bánik el, és a Királyhágón (Silva) innen és túl fekvő tartományait egyházi tilalom alá rekeszti. Sőt, miután eddig hiába intette, hogy Magyarország szent koronáját, melyet lefoglalva tart, vagy neki (Gentilének), vagy a székes-fehérvári egyháznak, melytől évek előtt erőszakosan elvették, vagy a királynak adja vissza: újból szigoruan meghagyja, hogy ama koronát jövő Gyertyaszentelőig (1310. február 2.) okvetlen szolgáltatassa vissza, különben reá alkalmazza azon büntetéseket is, melyeket a többször érintett budai zsinat rótt azokra,

¹⁾ Va t. O. I/II, 167. — Nem bizonyíthatom, hogy e zsinati végzést egyenesen László vajda ellen alkotta frà Gentile — annál kevésbbé, minthogy azt a pozsonyi zsinatban, melyet 1309. november elején a lengyel püspökökkel tartott, hozta; ámbár Gentile azt állítja, hogy már Budán hozott hasonló végzést. Hogy a budai összes zsinatok határozatait nem ösmerjük, azt indokoltan sejtjük; de hogy László vajda esete adott közvetlen okot e szigoru végzés hozatalára, szintén valószínű. Feltűnő, hogy a pogány kúnok a hitetlenek közt fel nem soroltatnak, meg hogy a tilalom csak a nőkre szól, nem egyuttal a férfiakra, a kik akatholikus asszonyokat vesznek el.

kik a szent koronát illetéktelenül lefoglalják. Ellenben ha megtérne, nemcsak a büntetés elengedését ígérte az apostoli szent-szék teljes hatalmu követe, de ezen esetre bőséges kegyelmekkel is kecsegtette.¹⁾

Gentile e kiközösítő levelét Pozsonyban, hova Budáról már a múlt ősze elején költöztködék, 1309. december 25-én adta ki. Ugy látszik, kezdette magát kényelmetlenül érezni Budán²⁾ és több biztonságot remélt találni Pozsonyban, hol az osztrákok azon a czímen, mert Pozsony vármegyét, várost és várat Habsburgi Ágnes, néhai III. Endre király özvegye jegyajándécul bírta, erősen megvetették lábokat.

Az előadott kiközösítő levél befejezéséből kiviláglik, hogy a biboros nem kívánt végleg szakítani Lászlóval. A szent korona visszanyerését, mire Gentile kiváló súlyt helyezett, végleges szakítással elérni nem lehetett. Hasonlón érezhetett a vajda. Az egyházi fenyítés, habár látszólag kevés hatása volt, kellemetlenül érintheté őt, de lázadásba vérét nem hozta. Belátta, ha a koronát, s a királyi javak egy részét kiadja, mire módjával mindig hajlandó volt, leánya egybekelése a szerb királyfival, másodrendű, ne mondjuk: mellékes ügygégé törpül.

Ez idő tájt Pozsonyba jött Benedek, a domokosiak budai perjele és választott erdélyi püspök, hogy választása megerősítését sürgesse. László vajda e kedvence épen alkalmasan érkezett, hogy Gentile őt célja elérésére, összekötő kapocsul Pozsony és Déva közt fölhasználja. A vizsgálatot az erdélyi püspökválasztó ügyben befejeztette tehát, de ítéletet benne nem hozott, hanem jó reménységgel Erdélybe küldötte Benedeket, hogy a vajdát jó szerén megpuhítsa.

László vajda szívesen fogadta Benedeket, és megígérte neki, hogy a koronát okvetlen el fogja küldeni a biboros úrnak. Mi arra mutat, hogy az alkudozások fonalát más, kompetens oldalról is kiéregették már. A választott püspök utóbb érkezett jelentései azonban semmiképpen se valának biztatók. Tudatta, ugyanis, a biborossal, hogy a papok nem tartják meg az egyházi tilalmat, mibe ő, ki magánkápolnájában misézhet, vett utasításához képest nem avatkozik. A biboros 1310. május 2. kelt válaszában helyesli ez eljárást; nem is bízta meg se szóval, sem írásban, hogy ily kellemetlen ügyekbe avat-

¹⁾ V a t. O. I/II, 369—374.

²⁾ Jusson eszünkbe, hogy rövid időn Károly király is Temesvárra tette át, hasonló okból, székhelyét.

kozzék; majd ír ő a káptalannak ez iránt, s ez által sürgetteti az egyházi tilalom szigorú megtartását, míg László vajda teljesítendő, mit a királynak megígért. Benedektől csak annyit óhajt, de ezt nagyon óhajtja: birja reá Lászlót, hogy ígéretéhez képest általa (Benedek által) neki, a biborosnak küldje a koronát, hogy az ő ügyét is mielőbb kegyesen elintézhesse a királylyal.¹⁾

Ezt László, kibén, mint eddig is észlelhettük, nem hiányzott bizonyos hajlékonyság, megalkuvás a viszonyokkal, a világ fiainak evangéliomi eszessége, mely latba veti a körülményeket, nem kockáztat mindent, nem megy a végletekig, hanem meghajol a törés előtt, kész kiadni az igaztalan ragadmány egy részét, hogy megtarthassa a többit, — László maga is óhajtotta kényes ügye mielőbbi rendezését; de nem úgy, hogy a minden vágyak tárgyát, a koronát, melyet a jó szerencse és saját ügyessége adott kezébe, abból kibocsássa, mielőtt meghatározták volna, mivel jutalmazták meg érte, illetve: mit hagynak kezei közt a királyi javakból? És bizonyára készséggel fogadta, midőn az alkudozásokat a leginkább arra való főurak: II. Tamás mester, esztergami érsek, Aba Amadé, a nádor és Domokos mester²⁾, az ország első, vele egyrangú emberei, kikhez csatlakozott Gentile részéről Dénes atya, lektor a szent Ferencz szerzetében, a biboros gyóntatója és káplánya. Ezek Szegeden találkoztak László vajdával és egyességet kötöttek vele, mely kötés erejénél fogva „László erdélyi vajda és szolnoki ispán“ 1310. évi ápril 8-án kelt levelében I. Károlyt Magyarország királyának elismeri, természetes és törvényes urának elfogadja, kinek szolgálni fog tanácscsal, segítséggel és minden tehetségével mind ő, mind nemzetiségének azon tagjai, kik szavát fogadni hajlandók.³⁾ Ez ígéretét a szent feszületre

¹⁾ V a t. O. I/II, 389. — Érdekes e levél folytatása is, melyben frà Gentile azt izeni a káptalannak: fizesse meg hátra levő procurációs illetéket; mert ha nem: a lelki fenytéken felül háromszorosan exequáltatja meg — L á s z l ó v a j d a által. Ime, mekkora bizalommal van a szentszéki követet az imént kiátkozott vajda iránt, a mi épen nem vet homályt László jellemére.

²⁾ Ugy látszik ezen Domokos a Rátót nemzetségből való Porch István fia, a volt tárnokmester és leendő nádor; de lehet a többnyire Dancsnak (Donch) nevezett Domokos, utóbb zólyomi ispán és igen jeles hazafi is.

³⁾ Ha László Borsa nemzetbeli volt volna, ezen pont ekként fogalmazva fölösleges leendett; minthogy a Borsák: Kopasz, Beke stb. amugy is híven szolgálták ez időben még Károlyt.

tett kézzel esküvel erősíté, Tamás érsek kezébe hitet tevén, hogy valamikor a király a vidékre jó, hol ő tartózkodik, minden tisztelettel és hódolattal fogadja, mindennemű biztonságáról hűségesen gondoskodván. A szent koronát is a kijelölt határnapra, július első napjára a királynak visszaviszi; ha pedig a király e határnap előtt Erdélybe jőne, bármikor átadja neki, úgy azonban, hogy az átadás napján folyamodni fog hozzá, terjessze ki reá bőkezű szeretetét, mint ez a királyi fölséghez illik. Megígérte egyuttal, hogy kibocsátja kezéből a radnai ezüst bányákat, a besztercei, szebeni és székely ispánságokat, Deés, Kolos és Szék városokat a bennök székelő kamarai hivatalokkal együtt. Ez egyességet Amadé nádor és Domokos mester is megerősíték és mint a vajda eskütársai szintén megesküvének megtartására.¹⁾ Mely ünnepélyes ténynek értelme nem lehet más, hanem hogy ők, kik a kötést létre hozni segíték, teljesítéséről is kezeskednek, és ha kell, fegyveres erővel is kényszerítik a vajdát, hogy az esküt, melyet együtt esküvének, azon levél értelmében, melyre mindhárman pecsétjeiket függesztették, hiven megtartsa ő épp úgy, mint a király a magáét.

Mert hogy László vajdának e szerencsésen reánk maradt levele, az éremnek — mint szokás mondás — csak az egyik oldala, az kétséget nem szenved. Hisz ha László vajda csak annyit akart volna kijelenteni, hogy ezentúl nem csak szóval, de tettel leszen hive I. Károly királynak; hogy nem csupán a koronát adja vissza neki, hanem a királyi javakat is, a többire pedig a király kegyelmére bizza magát: ezt tehette volna már régen, ama főurak közbejötté nélkül. Vagy ha már a főurak hozzá fáradtak, átadhatta volna a koronát azonnal. Mire való volt a három hónapos határnapot kitüznie? Volt tehát az éremnek más oldala is. Kellett lennie egy másik levélnek is; csak hogy ez, valamint a vajda családi és birtok-viszonyait tárgyazó levelek legnagyobb része reánk nem maradt. Ezt az immár elveszett levelet Szegeden csak előzetesen irhatták meg, és magában foglalta a föltételeket, melyek mellett a vajda föntebbi ígéreteit teljesíteni. Ezért szerette volna László vajda, ha a király személyesen jó Erdélybe a koronát átvenni és neki egyuttal a kegyelem-levelet átadni. Bizalmatlan volt az agg róka, mint azon időbeu nem ok nélkül annyian... Hát ha ő a koronát Magyarországba viszi, itt egyszerűen elveszik

¹⁾ V. a. t. O. I/II, 374.

tőle, még fogságba is ejtik? Hisz ott ők voltak a hatalmasabbak, míg Erdélyben nem igen félt valakitől. E bizalmatlanságot, úgy tetszik, a szent-széki követ s az esztergami érsek valószínűleg akként csillapították le, hogy eléje küldötték a szegedi pontoknak a király által történt megerősítését, mire „a nemes férfiú, László erdélyi vajda a szent István király koronájával, melyet hatalmasul letartott vala, — írja frà Gentile — szorgalmatos gondoskodásunk folytán, a mi s a király parancsára alázatosan eljőve, hogy a király ismételve örvendhessen megkoronáztatásának.“¹⁾ Míg I. Károly király a korona megkerülését II. Tamás mester esztergami érsek érdemeül tudta be, ki őt a kellő helyen, tudniillik Székes-Fehérvárt, hol régi időktől fogva megkoronázni szokás a királyokat, összehivatván az ország összes főpapjait, főurait, megtartatván a szokott, régen megállapított ünnepély, föllépett a királyi trónra, újra megkoronáztatott²⁾, 1310. évi augusztus 20. napján.³⁾

Hogy László vajda a kitűzött időre, talán már előbb, hozta vissza a szent koronát, kitetszik abból is, mert frà Gentile 1310. július 2-án Benedek erdélyi püspök választását, mintegy fáradozásai jutalmául ünnepélyesen megerősítette.⁴⁾ Részt vett a vajda bizonyára a koronázási ünnepélyen is, minthogy János ispán László vajda udvari bírása bizonyos ügyet augusztus 7-éről László vajdának Magyarországból való visszatérte huszonkettedik napjára halasztott.⁵⁾

Még ez évben halljuk magától Károly királytól, hogy Erdélyt első ízben meglátogatta, mely alkalommal Mikud bán fia, Miklós mester Egregy helységben királyi módon (prout nostre regie congruit maiestati) megvendégelte⁶⁾, miből talán nem ok nélkül arra következtünk, hogy a feszültség a király és vajda közt végleg megszűnt.

¹⁾ V a t. O. I/II, 387.

²⁾ K n a u z, Monum. eccl. Strigon. II, 710: „recuperata et rehabita per sollicitam curam eiusdem (Thomae) domini archiepiscopi ipsa sancta corona ab illicitis detentoribus.“

³⁾ K n a u z, Kortan, 534. — Krónikáink I. Károly király e harmadik koronázását augusztus 27. napjára, csütörtökre teszik. (Chronicon Budense. Podhradczkynál 232. lap.)

⁴⁾ V a t. O. I/II, 177.

⁵⁾ Z i c h y Okm. t. I, 122. — Az okmányon ugyan nincs év, de úgy hiszszük, ez évhez tartozik.

⁶⁾ H a z a i Okm. t. VII, 362.

VIII.

A jó viszony Károly király és László vajda közt mintegy öt évig tartott. Látható nyoma ugyan kevés van. Nem értesülünk, például, arról, hogy László vajdának a királyság küzdelmeiben akár Csák Máté, akár az Aba-Amadéfiak, akár a Német-Ujváriak ellen része volt. De ennek okát talán abban kereshetjük, hogy adataink e küzdelmek részleteiről mindeddig vajmi gyérek. Annyit mégis tudunk, hogy Miklós czimzetes vajda 1312-ben a rozgonyi csata után, melyben kétség kívül részt vett, a király körül tartózkodék. Hogy pedig e Miklós csupán czimzetes vajda volt, kitetszik abból, mivel a tényleges erdélyi vajda még mindig László, ki 1313. június 22-én a király jelenlétében fölvallá, hogy Gergely-Fája és Veres-Egyház nevű birtokait Kelneki Dániel Szép-Mező nevű helységével megcserélte. S a király „nagyságos László erdélyi vajda és szolnoki vármegyeispán ezen, a maga, nem különben fiai: idősb László és ifjabb László nevében“ tett fölvallását helyben hagyta és kettős pecsétjével megerősítette.¹⁾

Hogy László vajdának e két, egynevű fián kívül volt több is, egy későbbi oklevél bizonyítja, melyben László vajdafiról és testvéreiről van emlékezés.²⁾ Ezek a mi Lászlónk fiai: az kétségtelen; de ha vajjon ama János, ki 1392. október 22-én mint néhai László vajda fia említettük,³⁾ a mi Lászlónk fia-e: kétséges; vajmi idősnak kellene lennie! — Az egy leányán kívül, ki a szerb királynak lett felesége, többről nem tudunk.

Birtokai voltak Baranya vármegyében: Polörd, Szalánta, Sztrák, Szilvás, Arányos és Gara (ma: Garé), melyeket Pál pécsi püspök ítélete következtében nővérének, az Aba nemzetbeli Lipóczi Sándor nejének, leánynegyedi illeteke fejében kellett átengednie⁴⁾; következőleg e birtokok örökös birtokok valának. — Küküllő-vármegyében: Bún a vele egy határba foglalt Ujlak fele részével

¹⁾ Fejér, CD. VIII/I, 497. — V. ö. Anjouk. Okm. t. I, 300.

²⁾ Anjouk. Okm. t. II, 39.

³⁾ Hazai Okl. t. 322.

⁴⁾ Anjouk. Okm. t. III, 277. — Az érdeklettek Pál püspök ez ítéletét „propter maiorem cautelam“ Károly király által megerősítették — valószínűleg akkor, midőn László lázadó fainak javait a király elkobozta.

(ma: Nagy- és Kis-Bún Kis-Küküllőmegye erzsébetvárosi járásában). Ez is örökös birtok volt, de László vajda 1301-ben elcserélte ugyancsak Kis-Küküllőben fekvő Dézs-falu, Csávás, Hagymás, Danyán és Körtvélyes-Telek nevű birtokokkal.¹⁾ — Ugyanezen vármegyében feküdtek László vajda Hosszu-Aszó, Mike-Szásza és Parád nevű birtokai,²⁾ azonképen Szép-Mező, melyet (mint épen hallottuk) az alsó-fehérmegyei Veres-Egyháza és Gergely-fája nevű, részben ősei által királyi adományképen szerzett birtokaiért cserélt el.

Kolos vármegyében feküdtek: Szilvás, Nagy-Akasztó, Septér és Örményes nevű ugyancsak örökös, azonképen Gege-Kúta nevű örökösök nélkül elhunyt ember után elfoglalt birtokai;³⁾ míg ugyane megyében fekvő Lápos-Bánya, Monostorszeg, Kozár-Vár, Orbó, Bogáta és Mánya nevű birtokokat László vajda hatalmasul elfoglalva bírta.⁴⁾

Váráról, háromról van biztos tudomásunk; ezek: Déva, Csicsó és Léta.⁵⁾

Déván volt rendes székhelye, hol fényes udvart tartott. Van emlékezés helyetteséről, Torozkai Ehellős alvajdáról (az Ákosok nemzetségéből); udvarbirójáról, János ispánról; étekfogójáról, nemes Péter mesterről, várnagyairól Pálfia Lászlóról, Vas Miklósról és Gerendi Miklósról; végre István nevű jegyzőjéről.⁶⁾

Egy alkalommal, midőn az országnak hozzá tartozó nemeseivel közgyűlést tartott és Pokor földét Zemléknek ítélte oda, rokonairól is értesülünk; ezek Lőrincz fiai: Lőrincz és Lőkös; de hogy kik ők, meghatározni még nem tudjuk.⁷⁾

Egyszerre csak azt halljuk,⁸⁾ hogy Lászlót kitették a vajdai

1) Fejér, CD. VI/II, 322. VIII/I, 75. — Székely Okl. I, 32.

2) Anjouk. Okmt. II, 39.

3) Anjouk. Okmt. II, 394. — Ide sorolandók Ryche és Csaba, melyek hol keresendők, nem tudjuk. (Fejér, CD. VIII/I, 564.)

4) Fejér, CD. VIII/I, 556.

5) Ezen várak azonban — úgy látszik — királyi várak voltak, valamint Bálványos, Küküllő-Vár és Maros-Ujvár. Mert később bizonyára azok.

6) Székely Okl. III, 4. — Zichy-Okmt. I, 122. — Vat. O. I/II, 215.

7) Zichy-Okmt. I, 117.

8) Először 1315. június 13-án, aztán szeptember 4. és november 13-án (Anjouk. Okmt. I, 380. 387. — Fejér, CD. VIII/I, 564.)

méltóságból és helyette Miklós lett az erdélyi vajda.¹⁾ S erre föltámadt ellene minden ellensége és roszakarója. Debreczeni Dózsa mester visszaadatni kérte aradmegyei birtokát, Panadot (ma: Panát), melyet László hatalmasul elfoglalt és elfoglalva tartott. Károly király kedves komája e kérését szó nélkül teljesítette.²⁾ Majd a Dénes nádor unokái, Losonczi Tamás és István, a székelyek grófja, a Bánffyak ősei szólaltak föl, hogy László volt vajda a szolnokmegyei Lápost aranybányájával, a hozzá tartozó, imént felsorolt helyiségekkel hatalmasul elfoglalta, és mind e napig (1315. június 28.) elfoglalva tartja. A Temesvárt tartózkodó király ezek birtokait is rövid uton visszaadatni rendelte. — Aztán a meggyesi, selyki és berethalmi „hű szászok“ állottak elő, keservesen panaszkodván, hogy a szebeniek községétől, melyekhez a szent királyok (!) csatolták őket, László erdélyi exvajda hatalmasul elszakította. Kérik tehát a királyt, hogy ismét visszacsatoltassanak. S a király kegye vesztett vajdája ezen rendelkezését is megsemmisítette.³⁾

Majd meg Miklós erdélyi vajda és szolnoki ispán hagyta meg Dézs-Várt, 1315. szeptember 6-án Apafia Jakab ispán kérésére kelt rendeletében a László vajda fiai ricsei és csabai népeinek, hogy a nevezett Jakab ispán Babos és Bend nevű birtokait ne bitorolják.⁴⁾

Szóval, László vajdának és övéinek keservesen kellett tapasztalniok, hogy a szerencse nemcsak felülösdít, de levetösdít is tud játszani.

Hogy ily tapasztalat a László és fiai loyaltását nem épen növelte, könnyen érthető.

Nemsokára aztán kitört Kopasz nádor lázadása. Részt vettek-e benne László vajda és fiai, arról nincs tudomásunk. Előbb: nem, mint igen; s ez is megerősít azon föntebb vallott nézetünkben, hogy László vajda és Loránt vajda hajdan vetélkedő társak levén, közte és a Borsák közt barátságos viszony nem állott fönn.

A Kopasz-féle lázadást a királyiak Debreczeni Dózsa és az Ákos nemzetbeli Mick vezérlete alatt nagy erőködéssel leverték. A

1) Tudtomra először előfordul Miklós vajdának Károly király környezetében Lippán, 1315. augusztus 1-én (Knauz, Monum. eccl. strigon. 711.)

2) Anjouk. Okm. t. I, 380.

3) Salzer, BIRTHÄLM, 659.

4) Fejér, CD. VIII/I, 564.

kézre került Kopasz nádort és nem egy czimboráját a király kivégeztette. De pártfelei nem tették le a fegyvert. Majs, Petnefia Péter és Bekese, a Kopasz fia Erdélyben vonták meg magokat és ott folytatták a küzdelmet. László vajda fiai ekkor szintén kitűzték a lázadás zászlaját. Atyjok is velök tartott. ¹⁾

Károly király az erdélyi lázadás elnyomására Debreczeni Dózsát, kit 1318. közepén Miklós helyett ²⁾ erdélyi vajdának nevezett ki, küldötte. Dózsa fényes győzelmet vett a lázadókon, minek jeléül zászlókat, fegyvereket és foglyokat küldött urának, királyának. De ezzel az erdélyi lázadás, nevezetesen a László-vajdafiaké korán se volt leverte. Ennek a nehéz munkának java Szécsenyi Tamás erdélyi vajdára szállott, ki az 1321. ősz közepén, miután Dózsát nádorrá tette a király, már mint erdélyi vajda szerepelt.

László fiai jól megvetették lábokat váraikban: Csicsón, Létán és Déván, és a harcgyőző új vajda, ki Visegrádot is bevette, nem birt velök. Árulókat keresett tehát hiveik közt, s az arany hatásokabbnak bizonyult ekkor is az aczélnál. Emich fia, Vas Miklós ispán, a gróf Vass család őse, a Lászlófiak csicsói várnagya volt első árulójok. Igaz, Tamás vajda mindent megígért neki, a mit csak akart, és olyan mohósággal állott reá minden kívánságára, melyen meglátszott, hogy nincs más menedéke. Neki ígérte, Szent-Gothárd, Czege és Szász-Szilvás nevű dobokamegyei birtokokat abban a biztos reményben, hogy a király ez ígérését adománylevéllel fogja beváltani, mit ha nem tenne, saját birtokaiból enged át az árulónak ugyanennyit. Biztosította, hogy örökös és szerzett birtokait meg fogja tartani, s ha a király azokat időközben netán elajándékozta volna, szavát vissza fogja vonni. Megígérte, hogy a szentgyeyedi birtokrészt, noha ez akkor másé volt, meg fogja kapni, s a törvényes tulajdonost pénzzel vagy egyenértékű birtokkal fogják kielégíteni. Kötelezte magát, hogy

¹⁾ Kerék-egyházi Laczk, a székelyek ispánja, a híres Laczkfiak atyja 1329-ben mondja, hogy a király elleni hűtlenségbe és lázadásba „Ladislaus woivoda adhuc vivens (mert 1329-ben már nem élt) conversus fuerat.“

²⁾ Ezen Miklós a Pok nemzetbeli Móricz fia, ki aztán, 1319. februárius 9-én (czimzetes) vajdának és máramarosi ispánnak nevezi magát. (Anjouk. Okm. t. I, 505. — V. ö. Fejér, VIII/III, 378.) Ez utóbbi helyen Miklós, a Móricz fia, 1329-ben „adhuc tercius voyvoda“-nak neveztetik, nem mintha három vajda lett volna egyszerre, s ezen Miklós a harmadik, hanem harmadik volt Tamás vajdától számítva a vajdákat visszafelé.

Bonczhidát a hozzátartozó malmokkal és vámjoggal egy év leforgása alatt székhelyül megszerzi neki. Bűnfeledést adott a király nevében mindarra, a mi rosszat Miklós és czinkostársai, míg Csicsó között volt, elkövettek, gyilkolást, gyujtogatást, pusztítást, rablást sat. Jobbágyait is fölmentette a közhatóságok biráskodása alól, és Miklós uriszéke alá rendelte őket. Őt magát is fölmentette a királyon és erdélyi vajdán kívül minden más bíró hatalma alól, hogy senki másnak törvényszéke előtt felelősségre ne vonathassék. Arról se feledte biztosítani, hogy majdan Miklós fiait és örököseit se vonhassák feleletre azon károkért, melyet valaha atyjok elkövetett. E kötésbe bele foglalták Miklós birtokait is; ezek: Szent-Iván, Bichon, (?) Kondmarch, (?) Szent-Egyed, végre Bonc-Nyires vételes része, melybe, hogy a király be fogja igtattatni, szintén magára vállalta Tamás vajda, valamint hittel ígérte ő és Mihályfia Simon,¹⁾ hogy a királyt a föntebbiek megerősítésére és teljesítésére ráveszik. Ezen egyezés Csicsó vára alatt 1327. november 1-én kelt. Kevésbbé rendezett alakján meglátszik, mint irták bele egymásután az egyes pontokat, a mint azokat — étvágya evés közben fokozódván — Vas Miklós várnagy óhajtotta. Fel is adta Csicsót. A föltételek közül pedig Károly király egyelőre csak annyit erősített meg, hogy Vas Miklós birtokait meghagyta bűnfeledést engedett és neki adta Szent-Gothárdot, Czegét és Sász-Szilvást.²⁾

Tisztességesebben járt el Gerendi Miklós, a László vajdafiak létai várnagya, ki mert belátta, hogy urainak jövőjük az úton, melyre tértek, nincs, nyiltan elhagyta őket; de a hűségére bízott várat nem árulta el a királyiaknak, hanem visszaadta azoknak, kik kezére bízták, előbbi urainak, a Lászlófiaknak. Ez valószínűleg a csicsói vár feladása előtt történt, noha 1324-ben említi csak Károly király; ³⁾ minthogy Gerendi Miklós már részt vett az ütközetben, melyet János, a királyné pinczemestere s az erdélyi hadak akkori kapitánya Majs ellen Csicsó vára és mintegy a vár fedezete alatt — úgy lát-

¹⁾ Ugy látszik, a székelyek ispánja, Tamás rokona, a Vingárti Geréb-család őse.

²⁾ Fejér, CD. VIII/II, 296. 317. Tamás vajda, a mennyire lehetett, szavat tartotta, és Vas Miklóst mindig védte. De mégis sokszor szemére vetették Miklós urnak előbbi hűtlenségét és különben is elég baja volt. (L. Haza; Okl. 196. és a következő lapjain.)

³⁾ Anjouk. Okmt. II, 124.

szik, kevés szerencsével — vívott. Ez ütközetben Gerendi Miklóst elfogták és saját pénzén kellett kiváltania magát, a miért a különben is fölöttébb megkárosult Gerendit Károly király az ország főbíráinak hatósága alól fölmentette, hogy őt a károkért, kártevésekért rombolásokért, pusztításokért, falvak fölégetéseért, templomok és czimtermek feltöreseért, rablásokért, személyek elfogatásáért, emberölésekért, sebesítésekért, tagcsonkításokért, fegyveres támadásokért, szóval: mindazon jogtalanságokért, melyeket László vajda szolgálataiban, míg Léta várnagya volt, elkövetett, pörbe fogni ne lehessen.¹⁾

Ezen borzasztóságok tovább folytak. Károly király 1322. aug. 5-én keserűen panaszkodik, hogy László erdélyi vajda főnhéjazó fiai: László és testvérei vakmerően pártot ütven ellene, az erdélyi részeket zsarnoki pusztításokkal iszonyúan károsítják, marczangolják, és a legtöbb akadályt gördítik az ő, a király előmenetele elé.²⁾

Végre is Károly királynak személyesen kellett hadat indítania a Lászlófiak ellen. Ugy látszik, országos fölkelés volt, melyet 1324. nyarán ellenők vezetett, minthogy a nádor is részt vett benne, és trencsényiek is oda vannak a hadnál.³⁾

A király június 17-én Déva vára közelében kelteztén,⁴⁾ valószínű, hogy a vár megvétele volt a hádjárat föladata. Meg is vették, mivel rövid időn Tamás erdélyi vajda keltezett benne.

Azonban még 1329-ben is úgy halljuk, hogy a László-vajdafiak (atyjok már nem élt) mind e napig (usque nunc) szövetkezvén a király egyéb hűtleneivel és ellenségeivel (emulis) többször betörnek a király birtokaiba (in regalia), és megmondhatatlan mekkora pusztításokat követnek el bennök.⁵⁾

Hogy a király minden javaitól megfosztotta őket, magától értetik. Mi lett azonban belőlük, nem tudjuk. Ismervén viszonyukat a szerb királyhoz, nem valószínűtlen, hogy nála, sógoruknál kerestek menedéket. Az imént idézett levél azon kitétele, hogy a király a e mu-

¹⁾ Anjouk. Okmt. II, 124.

²⁾ Anjouk. Okmt. II, 39.

³⁾ Anjouk. Okmt. II, 142. 148. — V. ö. Zichy Okmt. I, 259. 286.

⁴⁾ Apor: Lusus mundi, a Magy. Tört. Emlékekben, Irók, XI, 100. — Később, július 10. a Küküllő mentén (Anjouk. Okmt. II, 147.); augusztus 14-én Váras közelében (Haza i Okmt. II, 35.) keltez a király.

⁵⁾ Anjouk. Okmt. II, 394.

lusaival, kik alatt vagy idegen fejedelmeket, vagy igen hatalmas hazai dinasztákat értenek emlékeink (de az utóbbiak fajtájából 1329-ben már nem valának) megerősíteni látszik föltevésünket, a minthogy Gutkeledi (de genere) Dénes fiairól tudjuk, hogy ugyan-csak a szerb királynál találtak menedéket, s annak hadjáratában a macsó bánóság ellen részt vettek.

Pozsony, 1891. július 3.

PÓR ANTAL.